

Ajuntament
de Barcelona

M N E M O S I N A

Recull nacional i internacional de notícies, opinions i programes sobre **memòria col·lectiva**

Nº 321

28.04.2023

INFORMACIONES

Les classes de cuina van generar un gran interès ràpidament. ARXIU HISTÒRIC DE BARCELONA

La biblioteca que va canviar per sempre com mengem els catalans

El 1909 Francesca Bonnemaison funda la Biblioteca Popular de la Dona i esdevé un referent cultural

TRINITAT GILBERT MARTÍNEZ
BARCELONA

Què seria la cuina catalana, i les biblioteques de cuina, sense Francesca Bonnemaison? L'exercici, de ciència-ficció, és difícil, però gràcies a ella al nostre receptari hi ha rostits, canelons, pollastre amb samfaina, sarsuela de peix i calamarsos farcits. I a les biblioteques, els espais dedicats als llibres de cuina ocupen un espai privilegiat. Probablement, el camí de la divulgació del receptari que elevava la cuina catalana cap a plats molt elaborats amb peix i carn hauria estat un altre, però el cas és que el 1909, quan la pedagoga Francesca Bonnemaison va fundar la Biblioteca Popular de la Dona, la primera d'Europa d'aquestes característiques, a les cases es menjava col i patates i les receptes amb noms altisonants, que es cuinaven sobretot a França, poc es coneixien.

"A la iaia Paquita no li agradava la cuina, ni tan sols ella cuinava, perquè a ella li cuinaven, però passava que tot el que tocava ho feia amb profunditat i rigor", explica la seva nebodaneta segona, Montserrat Rucabado i Verdaguer (93 anys), filla de la ne-

boda directa del marit de Francesca Bonnemaison, Clara Verdaguer. La Montserrat assegura que la cuina era secundària en l'objectiu final de Bonnemaison, perquè l'únic que pretenia era treure la dona de casa, fer-la sortir de les tasques domèstiques i que quan fossin a la Biblioteca Popular de la Dona, primer, i després a l'Institut de Cultura, es formés i adquirís cultura en tots els coneixements possibles. Tant és així que el 1910, quan inaugura el segon espai per a la biblioteca perquè el que tenia el 1909 s'havia fet petit, deixa per escrit als estatuts que la finalitat era il·lustrar les dones.

Però tornem al 1909. Als claustres superiors de la parròquia de Santa Anna de Barcelona, Bonnemaison obre una biblioteca amb un centenar de llibres. Com que ella treballava per a l'Obra de Buenas Lecturas, a la mateixa parròquia, fer-hi les gestions li devia ser fàcil. Inaugura l'espai amb referències bibliogràfiques diferents perquè les dones que anaven a missa poguessin emportar-se'n a casa i (atenció!) hi classifica també material de cuina. Segons l'Arxiu General de la Diputació de Barcelona, a la Biblio-

Francesca Bonnemaison va recórrer a la cuina amb la finalitat d'il·lustrar les dones en tots els camps possibles. ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

teca Popular de la Dona del 1909 hi havia deu capses que desaven ordenadament fitxes manuscrites de receptes recollides en llibres i revistes de cuina. Per continuar, apunts d'alimentació i cuina, que eren extractes manuscrits també, recollits de llibres de cuina. I, per rebellar el clau, cada mes comença a publicar un imprès que portava per nom *Comida explicada*, en què s'explicava com fer un bon àpat.

La biblioteca, doncs, es queda petita en un any i el 1910 es trasllada al número 12 del carrer d'Elisabets (l'actual seu del Cidob). "No recordo aquest espai, però en canvi sí que em ve la memòria viva del tercer edifici, el que va adquirir per traslladar tot el que havia creat, perquè a mi m'hi feia anar quan hi havia festes, perquè n'hi havia, i recordo que hi anàvem amb les millors gales", diu la Montserrat. Aquest tercer edifici, que perdura avui amb una dovel·la original a la porta (actual Espai Francesca Bonnemaison), es va inaugurar el curs escolar 1922-1923 i l'emplaçament era el somni de la pedagoga Francesca Bonnemaison: al rovell de l'ou de la ciutat, al carrer de

Sant Pere Més Baix, 7. I en aquell mateix curs escolar, com també havia passat els últims, les classes de cuina les impartia un xef reconegut, d'origen italià, que de seguida va catalanitzar el seu nom i va ser conegut com a Josep Rondisoni. La biblioteca continuava amb força, perquè "sempre es va mostrar com una de les seccions més innovadores i dinàmiques", escrivia Isabel Segura Soriano al llibre *Memòria d'un espai* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat), que afegia que "el fons de llibres i revistes, acumulat a poc a poc, per compra, intercanvi o donacions, es va convertir, creiem no exagerar, en el fons històric més important de l'estat espanyol".

Amb els cursos de Josep Rondisoni, els coneixements de cuina van fer un salt olímpic. Si a les cases, a principis del segle XX, es cuinava col i patates (sobretot a les cases de classe obrera), els plats de noms altisonants amb peix i carn hi van començar a entrar. Els aprenien a fer les dones de servei de les cases benestants, les quals assistien conjuntament a les classes del cuiner italià, que abans que Francesca Bonnemaison el fitxés com a professor havia estat cuiner de l'Hotel Majestic Barcelona. Aquest servei, quan descansava, quan tornava a casa seva, no s'oblida-

va dels coneixements, esclar. I devia ser així com la salsa tàrtar, per exemple, per dir un dels exemples de salses que Rondissoni tant va explicar als seus cursos, es va estendre per les llars de tot el país durant la primera meitat del segle XX.

I és que l'Institut de Cultura no en tenia prou amb els cursos de cuina de Josep Rondissoni i cada curs escolar anava lligat amb la publicació de les receptes escrites que s'hi havien impartit, consultables a la Biblioteca Popular de la Dona. Les revistes que publicava la mateixa institució també incloïen apartats dedicats a la cuina.

La fama del cuiner Josep Rondissoni creixia tant, pels cursos que impartia, que va poder obrir un establiment de menjar per emportar-se que funcionava amb èxit (i això que el negoci podria semblar una idea actual) i un restaurant a Sitges, de nom La Cala, que es va convertir en un referent de modernitat. Qui va treballar amb Rondissoni a Sitges, com el cambrer Jaume Rius, recorda que el fet de posar a taula pa amb mantega mentre els comensals miraven el que demanarien de la carta o esperaven els primers plats va suposar una revolució per a Sitges, i aviat els altres restaurants ho van imitar.

Sant Esteve no seria Sant Esteve

Així va ser com Francesca Bonnemaison, a qui no li agradava cuinar, com insisteix la seva neboda-neta Montserrat, va aconseguir que les receptes més exquisides encara poguem qualificar-les de la mateixa manera. Sant Esteve no seria Sant Esteve sense els canelons fets a partir del rostit exacte que Rondissoni va fer conèixer. I moltes festes majors no serien festes majors sense les sarsueles de peix que ell va explicar pas a pas per elaborar a casa. I això només per dir-ne dos plats.

I al final va arribar la Guerra Civil. Francesca Bonnemaison va haver d'exiliar-se, a Suïssa, i el 1939 la secció femenina de la Falange ocupava l'edifici del carrer de Sant Pere Més Baix. El 1941, Bonnemaison tornava de l'exili, però, ja gran i afeblida, decidia desvincular-se del somni que havia convertit en realitat durant tants anys: treure les dones de casa per portar-les a un centre cultural de primer ordre. "Pensava que els objectius de l'Institut de Cultura, amb l'ocupació de la Falange, ja eren diferents dels que ella tenia quan el va fundar", afirma la seva biògrafa, Dolors Marín. El 1949, Bonnemaison moria a Barcelona, probablement havent vist que els noticiaris de la dictadura franquista, els No-Do, gravaven els cursos de cuina de l'Institut de Cultura i afirmaven que "*los dueños de casa no tienen que impacientar mientras sus mujeres cocinan*". Si havia tingut llibres de cuina i havia implantat cursos de cuina a la seva Biblioteca Popular de la Dona i Institut de Cultura no era per a aquesta finalitat. Francesca Bonnemaison no va voler mai que la dona estigués tancada a casa cuinant per a cap "propietari". ■

SOCIETAT

Les dones torturades reclamen l'espai de memòria a Via Laietana

T.M.

BARCELONA

Unes dues-centes persones convocades per la Comissió de la Dignitat es van manifestar ahir davant la comissaria de Via Laietana de Barcelona per tornar a reclamar la seva transformació en un espai de memòria de la tortura i la repressió. En aquesta

ocasió van prendre protagonisme una desena de les 22 dones que van patir tortures al recinte policial i de les quals recull testimoni Gemma Pasqual en el seu llibre *Torturades*, del qual s'han llegit alguns paràgrafs. Malgrat la insistència de nombroses entitats, el govern espanyol s'ha negat reiteradament a cedir l'edifici. ■

26 Abril, 2023

J.J. Guillén / Efe

Dolores *Lola* Delgado ho ha aconseguit. Des del seu ascens a fiscal de sala el setembre passat, al ser nomenada fiscal en cap de la fiscalia del Militar del Tribunal Suprem, farà el salt a la fiscalia de nova creació, aprovada ahir pel Consell de Ministres, la de Drets Humans i Memòria Democràtica del Tribunal Suprem. Al renunciar el juliol del 2022 per «raons de salut» a la Fiscalia General de l'Estat (FGE), era un secret de domini públic que aspirava a la futura Fiscalia de Drets Humans i Memòria Democràtica. Però aquesta havia de ser creada com a conseqüència del que es preveia que seria la llei de Memòria Democràtica, ja en potència, i aprovada el 19 d'octubre del 2022. Calia crear doncs les places –per al fiscal en cap i per a un segon– i dotar-la amb fons pressupostaris. Per tant, passarien uns mesos fins a treure les places a concurs. I és el que ara s'ha concretat.

Delgado continuava sent fiscal de l'Audiència Nacional després de cessar a mitjans de juliol del 2022 com a FGE –malgrat els seus dos intents fallits, primer com a ministra i més tard com a FGE, de promoure l'ascens automàtic a fiscal de sala del fiscal general de l'Estat que cessa en les seves funcions– i va optar per assegurar –se primer l'ascens a la categoria de fiscal de sala –la més elevada de la carrera– mitjançant el seu nomenament, proposat pel nou fiscal general de l'Estat, Álvaro García, com a fiscal en cap de la sala Militar del Suprem. Perquè accedir –hi suposava ascendir a fiscal de sala. Des d'aquí –més val sempre ocell a la mà que cent a volar– estaria en condicions per fer el salt a la nova fiscalia de Drets Humans i Memòria Democràtica, després d'«exercir» –han sigut vuit mesos escassos– com a fiscal en cap de la sala Militar. El 21 de juliol passat, en aquestes pàgines informàvem sobre la sortida de Dolores Delgado de la FGE: «La decisió del canvi de la fiscal

Després del seu ascens a fiscal de sala, al ser nomenada fiscal en cap de la Fiscalia Militar, Dolores Delgado compleix l'aspiració de ser la primera fiscal en cap de Memòria Democràtica i Drets Humans del Suprem.

Delgado, nova fiscal en cap de Memòria Democràtica

UNA INVESTIGACIÓ D'ERNESTO EKAIZER

general de l'Estat, Dolores Delgado, així com el seu relleu en la persona d'Álvaro García, fiscal en cap de la secretaria tècnica de la FGE, es va forjar fa més d'un mes. També el seu futur, després d'una pròxima operació quirúrgica d'esquena i la seva recuperació, via el seu nomenament com a fiscal de Sala en un òrgan de nova creació la Fiscalia de Drets Humans i Memòria Democràtica».

Al cessar en la FGE, al ser preguntada per la seva sortida i el seu salt a la fiscalia de Memòria Democràtica, va esquivar el tema. «Ho he fet [deixar la FGE] perquè el meu cos està trencat. I si he d'esperar que ningú digui res, mai trobaria temps ni el moment», va respondre. En trobades privades, Delgado mai va ocultar la seva aspiració de ser la primera fiscal en cap de Memòria Democràtica del Suprem. Un interès que comparteix amb la seva

parella, l'exmagistrat de l'Audiència Nacional Baltasar Garzón, amb una intensa activitat en el camp de la memòria a Amèrica Llatina. El capítol II de la llei regula el dret a la justícia de les víctimes «que haurà de ser garantit a través d'investigacions públiques que aclareixin les violacions de drets humans produïdes durant la guerra i la Dictadura». Per això «es crea la Fiscalia de Sala per a la investigació dels fets produïts, incloent-hi els que van tenir lloc fins a l'entrada en vigor de la Constitució».

La funció atribuïda és, així mateix, l'«impuls dels processos de recerca de víctimes dels fets investigats en coordinació amb els òrgans de les diferents administracions amb competències sobre aquesta matèria, per aconseguir la seva deguda identificació i localització». Precisament, per dotar de facultats la fiscalia s'han introduït modificacions a l'Estatut Orgànic del Ministeri Fiscal. Amb tot, aquests canvis no garanteixen la competència fonamental que s'atribueix al Ministeri Fiscal, a saber, la investigació de delictes. ¿Per què? Perquè la doctrina del TC consagra la plena vigència de la llei d'Amnistia del 1977. És a dir que la imprescribilitat dels delictes contra la humanitat, decretada a posteriori dels fets esdevinguts, s'enfronta a un mur que lluny d'enderrocar-se al seu dia continua cimentat amb força. Va ser precisament el que li va passar a Garzón amb la seva investigació sobre els desapareguts en l'època de la Dictadura, quan va atribuir el 2008 al dictador Francisco Franco i a 34 caps que van dirigir el cop d'Estat contra el Govern de la República un pla d'extermini sistemàtic i repressió dels opositors que va acabar amb 114.266 desapareguts, sobre les quals el seu parador és desconegut fins al dia d'avui i va prometre deixar el cas quan se l'informés que els caps rebels ja no vivien. ■

El conflicte basc Els buits del record a les víctimes

El País Basc s'enreda en la memòria

RELAT • El Centre Memorial de les Víctimes del Terrorisme juxtaposa les ferides d'ETA i del gihadisme i sumeix el visitant en la descontextualització **ERROR** • Els GAL hi són citats com “terrorisme d'ultradreta” **1996/97** • Prioritza l'impacte de l'experiència immersiva al ‘zulo’ d'Ortega Lara o l'exhibició de la bateria de Miguel Ángel Blanco per sobre del relat **BUIT** • Les 23 plaques que recorden els 28 assassinats per ETA als carrers de Vitòria no citen la banda **GAL** • El guàrdia civil Arturo Espejo és ascendit tot i el seu paper en la tortura mortal de Mikel Zabalza

David Portabella
VITÒRIA

El 10 de gener del 1980, ETA assassinava Jesús Velasco Zuazola, cap dels Miñones –la policia d'Àlaba–, al carrer Ramiro de Maeztu de Vitòria. El dolor de la vídua Ana María Vidal-Abarca –traspasada el 2015– i la croada per donar veu a les víctimes d'ETA amb la fundació de l'AVT reben el visitant del Centre Memorial de les Víctimes del Terrorisme, inaugurat el juny del 2021 a Vitòria, tot compartint protagonisme amb els paraigües de *Memòria*, acrílic de dos metres d'alçada per cinc de llargada, obra de l'artista José Ibarrola i sobre el que ell explica que evoca la protecció davant la pluja i alhora la vulnerabilitat dels morts per ETA en un dia plujós –s'inspira en la fotografia de José Luis López de Lacalle el 2000– i “presagia l'absència”. Dos anys després de ser inaugurat pel president Pedro Sánchez i el ministre Fernando Grande-Marlaska (Interior) al costat del lehendakari Íñigo Urkullu, el Centre Memorial de les Víctimes juxtaposa les ferides d'ETA i del gihadisme fins a la descontextualització –la fotografia icònica de les mans pintades de blanc en la manifestació de rebuig a l'11-M del 2004 a Madrid és al panell d'Irene Villa, i els GAL hi són citats al panell del “terrorisme d'ultradreta”– i prioritza el xoc de l'experiència immersiva d'entrar al *zulo* de José Antonio Ortega Lara per sobre del relat.

El 2005, en el desè aniversari de l'assassinat del regidor del PP Gregorio Ordóñez, el 23 de gener del 1995 al bar donostiarra La Cepa,

aquest diari cobria l'homenatge a El Kursaal on s'exhibia el documental *El silenci trencat*, que incloïa el debat televisiu del 1991 en què Ordóñez debat apassionadament amb el membre de la mesa nacional d'HB Floren Aoz. La fe d'Ordóñez en el poder de la paraula davant qui no condemnaria el seu crim era tot un missatge. Al Centre Memorial de les Víctimes, però, el poder de les veus pòstumes es dilueix en favor de cops d'efecte immersius com ara l'exhibició de la bateria de Miguel Ángel Blanco –regidor d'Er-mua assassinat per ETA el juliol del 1997– o bé la visita guiada per viure uns segons dins el *zulo* d'1,80

La Societat Aranzadi rep crítiques per l'equiparació de presos d'ETA i víctimes en webs dels ajuntaments

metres d'amplada per 2,48 de longitud on el funcionari de presons Ortega Lara va sobreviure segrestat durant 532 dies (del 17 de gener del 1996 fins a l'alliberament per la Guàrdia Civil l'1 de juliol del 1997) en una nau industrial d'Arrasate-Mondragón (Guipúscoa). “Encara que es tracti d'una reproducció fidel a la realitat, és impossible posar-se en el lloc de José Antonio i sentir el seu aïllament, la seva por i la seva soledat durant l'any i mig que va ser en aquest forat”, és l'explicació donada al visitant, que era instat precisament a tastar en primera persona l'horror. El *zulo* original del comando Goierri d'Uribetxeberria Bolinaga ja no existeix: l'Ajuntament d'Arrasate-Mondra-

gón el va omplir de ciment.

“Ni nascut aquí, ni atropellat”

Mentre que el centre no esgota els angles del conflicte, a fora Covite, la Fundació Buesa i Gogoan insten l'Ajuntament de Vitòria –l'alcalde des del 2015 és Gorka Urtaran, del PNB– a contextualitzar les plaques amb el nom dels morts col·locades als carrers l'agost del 2007 sense citar ETA ni el context. “No se sap si els va atropellar un cotxe o si van néixer aquí”, relata Ana Velasco, òrfena de Jesús Velasco Zuazola. I això succeeix amb la placa del seu pare al carrer Ramiro de Maeztu, la de Juan Cruz Montoya (conserge dels Marianistes confós amb un guàrdia civil) al carrer Luis Heintz, la del directiu de Michelin Luis Huerqueta al carrer Eduardo Dato... Els impulsors de la memòria volen que qui tregui Vitòria conegui que hi va haver 28 crims d'ETA: des del primer, dels policies Miguel Ángel Raya, Joaquín Ramos i José Vicente del Bal (el març de 1978 al carrer Reis de Navarra), fins a l'últim, el del funcionari de presons Màximo Casado (el 22 d'octubre del 2000 al carrer Beato Tomás de Zumárraga), passant pel del socialista Fernando Buesa i l'escorta Jorge Díez Elorza (el 22 de febrer del 2000, en el que avui són els Jardins de la Memòria).

El fil de la memòria del conflicte s'enreda també a Galdakao (Biscaia), governat per EH Bildu, on el regidor socialista Víctor Trimiño va destapar que, en l'apartat del web de l'Ajuntament consagrat a la memòria de les víctimes, hi han estat inclosos també els membres d'ETA vinculats al poble Xabier García

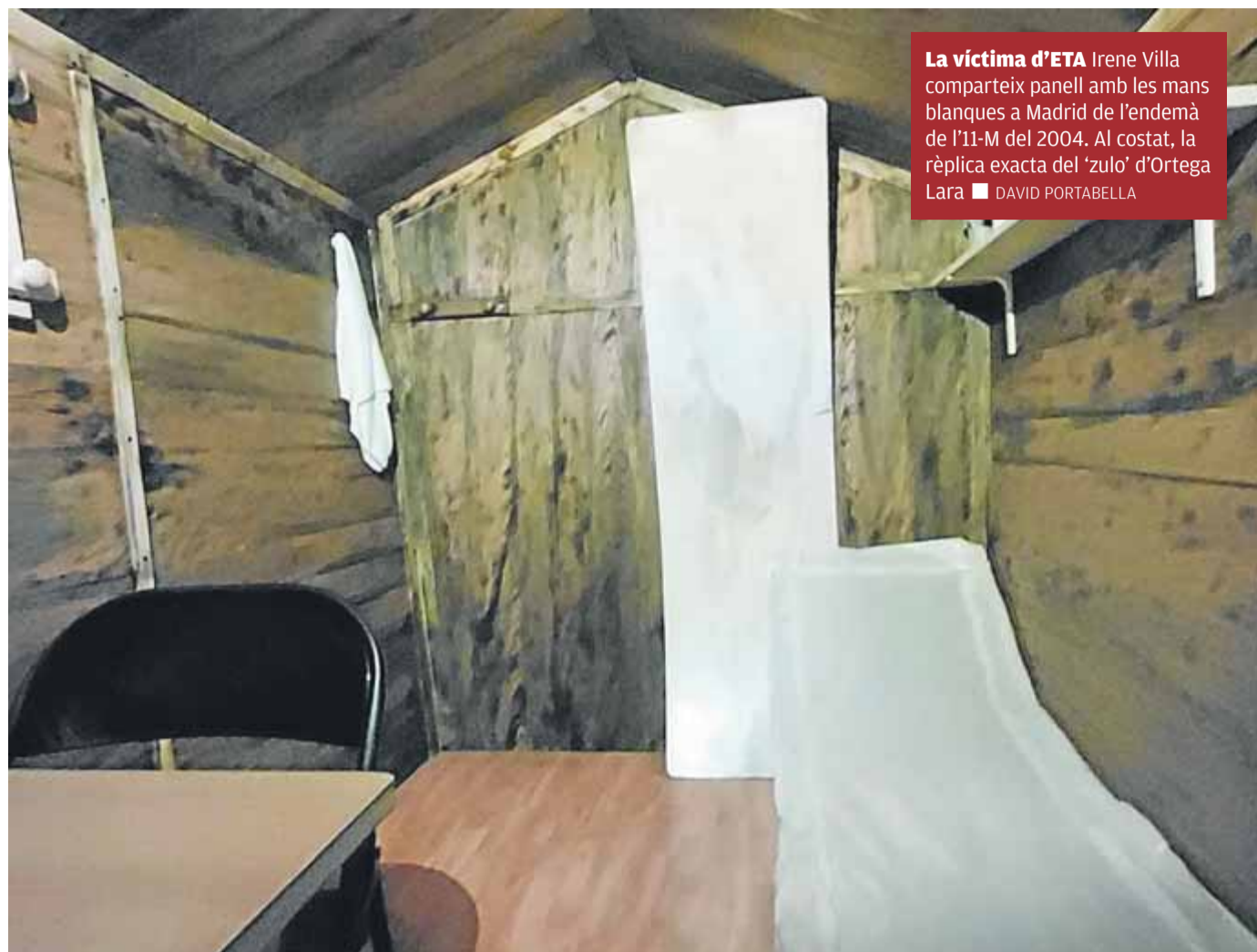

28 persones han estat assassinades per ETA a Vitòria (Àlaba): els primers, els policies Miguel Ángel Raya, Joaquín Ramos i José Vicente del Bal (març de 1978), i l'últim, el funcionari de presons Màximo Casado (el 22 d'octubre del 2000). En les 23 plaques que els recorden amb el seu nom no hi apareix citada ETA ni tampoc hi consta el context del crim.

532 dies va sobreviure el funcionari de presons Ortega Lara segrestat (des del 17 de gener del 1996 fins a l'1 de juliol del 1997) en una nau industrial d'Arrasate-Mondragón (Guipúscoa). El ‘zulo’ original va ser omplert de ciment per decisió de l'Ajuntament i ara una rèplica exacta és un dels punts de visita del Centre Memorial de les Víctimes del Terrorisme a Vitòria.

Gaztelu (*Tzapote*) i Xabier López Peña (*Thierry*) sense context ni historial delictiu. I això que Thierry és el negociador d'ETA que vola la T4 el 30 de desembre del 2006 i que diu al socialista Jesús Eguiguren: “Ves comprant sis corbates negres per anar a funerals.” La polèmica pels webs *Oroimena* –on la Societat Aranzadi hi ha assessorat i hi distingia *Memòria històrica* i *Memòria recent*– afecta també Oiartzun i Hernani, a Guipúscoa. Aranzadi hi farà rectificacions.

Quan va esclatar el cas Tasio, el vinyetista del diari *Gara* recreava en l'acudit gràfic diari un fals diàleg a la seu del Partit Socialista d'Euskadi. “Posi'm amb Marlaska. Vull saber què opina del nostre discurs sobre la humiliació a les víctimes al web de l'Ajuntament de Galdakao”, diu el dirigent del PSE a la secretària. “No s'hi pot posar: està en l'acte oficial de l'ascens d'Arturo Espejo humiliant els familiars de Mikel Zabalza”, diu la secretària. Zabalza va ser torturat mortalment el 1985 a Intxaurrondo en un cas de guerra bruta en què Arturo Espejo apareix com l'autor de la versió falsa segons la qual l'arrestat es va llançar al riu Bidasoa i s'hi va ofegar perquè no sabia nedar; però això no ha impedit al tinent ser ascendit com a cap del comandament de suport de la Guàrdia Civil. “La democràcia és un sistema que té com a objecte fonamental no posar-se d'acord mai, ni tan sols en les coses més senzilles”, escrivia Julio Caro Baroja a *El laberinto vasco*, allà on s'enreda ara el fil de la memòria. ■

La víctima d'ETA Irene Villa comparteix panell amb les mans blanques a Madrid de l'endemà de l'11-M del 2004. Al costat, la rèplica exacta del 'zulo' d'Ortega Lara ■ DAVID PORTABELLA

26 Abril, 2023

‘Un cel de plom’, de Miquel Romans, competeix al BCN Film Fest Nausicaa Bonnín encarna en un film l’horror de Neus Català

Nausicaa Bonnín dona vida a Neus Català

LEONOR MAYOR ORTEGA
 Barcelona

Va viure dues guerres. Va ser presonera en diversos camps nazis. Va superar la centena i va dedicar la major part d’aquella llarga existència a batallar contra la injustícia i a lluitar perquè els abusos i les atrocitats del segle XX no s’oblidin.

Neus Català (1915-2019) ja és llegenda. Carme Martí va novel·lar la seva història en *Un cel de plom* (Amsterdam) –*Cenizas en el cielo*, en la versió castellana editada per Roca) i ara Miquel Romans l’ha portada al cinema en un film amb el mateix títol i amb Nausicaa Bonnín com a protagonista, que competeix en la secció oficial del BCN Film Fest.

Tot arrenca el 1945, quan Neus Català torna a casa dels seus pares a la campanya francesa. La família havia fugit d’Espanya després de la Guerra Civil i s’havia instal·lat a França. L’expresonera encara vesteix l’uniforme de

ratlles del camp i, mentre s’adapta a la vida en llibertat, va recordant la seva detenció, la participació en les activitats de la Resistència, la separació del seu home i l’estada al camp de treball de Flossenbürg, on, amb altres detingudes, s’encarregava de fabricar i sabotejar armament nazi.

“L’objectiu de la pel·lícula és transmetre el llegat de Català com a símbol de moltes altres dones”

“Coneixia la història de Català, però no hi havia aprofundit, de manera que quan vaig llegir el llibre de Martí vaig quedar molt impactat i vaig comprendre que allà hi havia una possible pel·lícula”, explica Romans a *La Vanguardia*. El realitzador, que ja havia rodat publicitat i alguns documentals, va adquirir els drets de

la novel·la i després va consultar altres fonts per escriure el guió, que firma al costat de Lydia Zimmermann. Martí els va assessorar durant el procés d’escriptura.

Després de ser denunciada pel farmacèutic del poble en què vivia, Català va ser reclosa al camp de Ravensbrück, on va estar uns mesos. Més tard la van traslladar a “la fàbrica d’armament de Flossenbürg, on va passar dos anys”. Romans ha centrat el film en aquell període “perquè era el més desconegut i alhora el més important, ja que la Neus va ser qui va organitzar el sabotatge”.

A diferència de Ravensbrück, Flossenbürg “no era un camp d’extermini, sinó de treball on enviaven les presoneres més sanes i fortes, per dir-ho d’alguna manera era un lloc una mica més amable, el primer que va sorprendre a la Neus i a les seves companyes quan hi van arribar va ser que els van donar una sopa calenta”.

Però l’estada en aquell lloc va ser dura, igual que la joventut de Català, el marit de la qual va morir el mateix dia de l’alliberament. Ella va dedicar la resta de la seva vida a “evitar que s’oblidi l’horror del nazisme i l’objectiu de la pel·lícula és transmetre el seu llegat com a símbol de moltes altres dones que han lluitat per la memòria”, diu Romans.

I afegeix que “Neus Català es va fotografiar quan va tornar de la guerra amb l’uniforme de presonera. Moltes persones van tancar el que havia passat als camps nazis, però ella va fer el gest contrari, que a la llarga s’ha convertit en un acte fonamental de memòria històrica, en un missatge molt clar: ‘Un dia vaig ser presonera i això no ho oblidaré mai’”, conclou Romans.●

22 Abril, 2023

Pedres que cauen

ITE • Només un 13% dels edificis que passen la inspecció tècnica a Catalunya estan en perfecte estat i un 10% tenen deficiències que suposen un perill per a les persones **BOMBERS** • Arrebossats, balcons i tribunes, un risc a Barcelona

Jordi Panyella
 BARCELONA

La façana de l'edifici situat al número 42 del carrer Trafalgar de Barcelona respon a un sobri estil de caràcter industrial, amb grans finestres i paret de maó vista, de la qual no sobresurt cap element. El 1997 l'edifici tenia un aspecte molt diferent, deplorable, i a primera hora del 7 de maig d'aquell any un bloc de pedra es va desprendre de la façana i va impactar en una vianant, Carme Esquerra Paduellos, que va morir a l'acte davant el fill a qui la dona acompanyava a l'escola.

No ha caigut mai més cap altra pedra de la façana d'aquest edifici, que va ser rehabilitada del tot per eliminar tot element de perill. Cuidar, mantenir i rehabilitar és, precisament, l'esperit del decret que el 2010 va regular la inspecció tècnica d'edificis, el que popularment es coneix com la ITV de les cases. Fins al 2015 es van fer 15.000 inspeccions i una modificació legal que es va fer aquell any va incrementar l'eficàcia del sistema. D'aquesta manera, des del 2015 i fins avui s'han fet 80.000 inspeccions en edificis de tot Catalunya, dels quals 19.800 a Barcelona ciutat.

La xifra és important i, segons el director de Qualitat en l'edificació, Jordi Sanuy, demostra que cada cop hi ha una major consciència de la cultura del manteniment; ara bé, quan s'entra en el detall de les xifres els resultats comencen a ser inquietants. En aquest sentit, només un 13% dels immobles examinats no presenten cap deficiència; un 40% tenen

Les pedres que van caure de la façana del Casal del Metge, el 4 de març passat, i la base de la finestra del tercer pis des d'on es van desprendre ■ JPF

alguna deficiència; un 32%, deficiències importants que no afecten la seguretat; un 4,25%, deficiències greus sobre les quals s'ha actuat amb mesures cautelars, com ara xarxes protectores de façanes; mentre que un 10% tenen deficiències importants que suposen un greu risc per a les persones i que no s'han solucionat.

Falta un 45%

Hi ha una altra dada preocupant. La inspecció tècnica l'han de passar els edificis amb una antiguitat superior als 45 anys. Actualment toca examen als habitatges construïts el 1978. Fins ara hi ha un grau de compliment d'un 55%,

mentre que hi ha un 45% de propietaris d'edificis que miren cap un altre costat.

Les sancions per incompliment de la normativa poden arribar fins als 90.000 euros. Les estadístiques dels Bombers de Barcelona demostren la necessitat de fer un bon manteniment, perquè el risc real existeix. El 2021, els bombers de la ciutat van fer 405 actuacions en façanes, mentre que l'any passat van ser 368. Problemes de manteniment dels arrebossats, a més de les estructures de balcons i tribunes són els principals punts d'actuació dels equips d'emergència. També suposen un risc els aplacats de rajoles o de pedra natural. ■

El perillós “desgast pel pas del temps”

Cal situar-se a la tarda del 4 març passat, en un d'aquells tranquils dissabtes d'hivern, aquell moment de la setmana en què la ciutadania passeja sense pressa pels carrers, després del tràfic i el neguit dels dies laborables. Aquest era l'ambient que es vivia, en aquell moment, al carrer de la Tapineria de Barcelona, una via només per a vianants que arrenca de l'avinguda de la Catedral i ressegueix la muralla romana fins a arribar a la plaça de l'Àngel. La gent badava davant els aparadors, els grups de joves que tenen costum de reunir-s'hi parlaven animosa-

ment, a l'interior de la xocolateria Valor despatxaven cafè i suïssos a la clientela quan, de cop i volta, un soroll monstruós ho va caggar tot. Les dependents de Valor van deixar de fer el que feien i es van precipitar a l'exterior del local. A la seva dreta, a escassos deu metres de la porta de l'establiment unes pedres de grans dimensions acabaven d'impactar contra el terra després de desprendre's de l'ampit d'una finestra. No van tocar ningú. “Va ser un miracle”, repetien les treballadores en relatar els fets.

L'edifici sinistrat es coneix amb el nom del Casal del

Metge i té façana a Tapineria i a Via Laietana. L'edifici, que està catalogat, ha estat seu també de dependències d'organismes de la Generalitat i ara està buit perquè Mutualmèdica hi fa obres integrals de reforma. Pocs dies després de la caiguda de la pedra, que va obligar a mobilitzar els bombers, es van protegir les dues façanes del Casal amb una gran lona verda. Un peritatge encarregat per la propietat va atribuir el desprendiment al “desgast pel temps” i a la humitat del barri proper al mar. Unes inspeccions a la façana permetran saber-ne l'estat general.

L'APUNT
Tornar als orígens

Jordi Panyella

Explica l'Oscar Palau, en un extraordinari article que publica avui aquest diari, que la sequera està fent possible poder tocar les pedres on es localitza una de les vuit potes que van donar origen a l'astre del futbol mundial, Leo Messi. El pantà de Canelles s'ha assecat i de les profunditats han emergit les restes de Blancafort de la Noguera, quasi a l'Aragó, però encara a Cata-

lunya, lloc on va néixer Rosa Mateu Gesé, la besàvia del futbolista. Ara que el Futbol Club Barcelona treballa per recuperar el fill que mai hauria d'haver perdut, recordar el millor jugador del món que ja formava part d'aquest país molt abans que s'inventés el joc de la pilota, no és mala cosa. I després que ploqui, que ploqui molt, aigua i gols, i s'omplin pantans i vitrines!

“El ‘Glòria’ el va rematar”

DEFICIENT • Un bloc de la plaça Doctor Aiguader està embolicat amb una gran xarxa i apuntalat amb bastides des del gener del 2021 per uns despreniments **SOLUCIÓ** • Ajuntament i veïns pacten el pla d'obres, que s'allargarà dos anys

Jordi Panyella
 BARCELONA

Un dels espais urbanístics més interessants de Barcelona està situat entre l'estació de França i la ronda Litoral. L'enderroc de l'antiga estació de rodalies va alliberar una gran esplanada on avui conviuen les restes recuperades de l'antiga muralla de mar, amb el baluard del migdia, i dues promocions d'habitatges singulars, d'estètica i concepció modernes. Un dels blocs, de formes cúbiques irregulars, com si es tractés d'un gran castell de sorra, presenta un estat magnífic, l'altre, de façana de maons negres, és tot al contrari. Des de fa dos anys està embolicat amb una xarxa de color blau i apuntalat per quatre costats per bastides que eviten que trossos de la façana es despenquin perillosament sobre la vorera.

“El Glòria el va rematar.” Ho diu Carmen Redondo, presidenta de la comunitat de veïns dels números 15 i 17 de la plaça del Doctor Aiguader, mirant-se la façana principal de l'edifici tota

embolicada amb la malla blava. Redondo fa referència a la tempesta que va assolir Catalunya el gener del 2020 i que va fer que, literalment, ploqués dins del bloc de la plaça del Doctor Aiguader. “Amb les finestres tancades i les persianes abaixades, l'aigua entrava dins dels pisos, va ser terrible”, recorda la presidenta de la comunitat.

Abans del pas de la tempesta, els veïns ja estaven mosques. Feia poc que havien ocupat els seus pisos, en aquesta promoció de l'Institut Municipal de l'Habitatge de Barcelona, i ja tenien detectats problemes fruit d'un projecte deficient. “I això que l'edifici va ser objecte de dos premis, un d'arquitectura i un altre de sostenibilitat”, recorda Redondo entre sarcàstica i indignada.

Quan els va colpejar el Glòria, el que encara no sabien els veïns era que el gran problema el tenien a la façana de l'edifici i d'això se'n van adonar el matí del 9 de febrer del 2021 quan es van despendre uns blocs damunt mateix de la porta d'entrada del número 15. “Va succeir que en

La Carmen Redondo assenyalant una de les bastides que apuntalen la façana de l'edifici on viu i del qual és presidenta de la comunitat de propietari ■

aquell precís moment jo sortia de casa”, diu la Carmen, que recorda haver sentit un gran terratrèmol, “com un terratrèmol”, abans que caigués el tros de façana. La sort va fer que ningú prengué mal, però des d'aquell dia va començar el malson dels

veïns dels 150 habitatges obligats a conviure amb bastides i xarxes que tot ho emboliquen.

Han passat dos anys, i molta paciència, i el projecte de rehabilitació de l'edifici presentat per l'Ajuntament ja té el consens dels veïns. L'obra serà com-

plexa, durarà un parell d'anys, llargs, i costarà entre 3 i 4 milions d'euros. No només s'ha d'arreglar i reforçar la façana, també s'ha de dur a terme una impermeabilització que obligarà a desmuntar totes les finestres per introduir-hi un revestiment protector que aturi el pas de l'aigua.

També s'haurà de treballar per resoldre problemes estructurals en les zones comunes. Els veïns han encarregat un peritatge propi de la situació actual de l'edifici per poder comparar el seu estat un cop les obres s'hagin acabat, vigilant que tot el que s'ha de fer es dugui a terme.

Al marge de la seguretat estructural de l'edifici, els veïns han de fer front a la inseguretat que suposa la presència constant de grafiters que es deixen per pintar la façana. La presència de les bastides ha facilitat l'accés dels grafiters fins a la part més alta del bloc, posant en perill la seva integritat. Alguns han estat detinguts i condemnats a treballs per a la comunitat i a repintar la façana de blanc. ■

24 Abril, 2023

Memòria històrica

El museu de la ciutat rendeix homenatge als deportats amb una exposició per recuperar les seves històries als camps de concentració. En paral·lel, es col·locaran plaques a la via pública per recordar els damnificats.

L'Hospitalet salda el deute amb les seves víctimes del nazisme

ÀLEX REBOLLO
 L'Hospitalet de Llobregat

Laura Guerrero

Tania González, comissària de la mostra, i Agustí Castellano, tècnic de patrimoni cultural del Museu de l'Hospitalet.

«El meu oncle avi no va morir perquè Déu va voler, el van assassinar els nazis». Ho reivindica Marta Gil Polo, de 48 anys i descendent de Ferran Polo, un dels –com a mínim– 66 hospitalencs deportats als camps de concentració nazis durant la Segona Guerra Mundial i als quals el Museu de l'Hospitalet rendeix homenatge ara amb una exposició per recuperar la seva memòria.

Es tracta de la culminació de més de 15 anys d'investigació que van iniciar el 2005 Pep Ribas i Enric Gil i que el Museu de l'Hospitalet va recuperar el 2018. En origen, el museu va plantejar una beca per estudiar el cost humà de la Guerra Civil a l'Hospitalet; no obstant, simultàniament, el ple de l'Hospitalet va aprovar una moció a iniciativa d'ERC per a la instal·lació de *Stolperstein* a la ciutat, les llambordes dissenyades per Günter Demnig i que promouen l'homenatge a les víctimes del nazisme.

Després d'això, des de l'entitat van canalitzar la beca en aquesta direcció i va donar com a fruit el treball *Els hospitalencs del triangle blau*, fet per Tania González, investigadora predoctoral i comissària de l'exposició. «És un tema que fa poc ni s'ensenyava a les escoles. De cara als familiars més directes és molt important, perquè han viscut amb aquest estigma», diu González. De fet, fins fa només quatre anys, Marta Gil desconeixia per complet que el seu oncle avi hagués estat en un camp nazi: «Vaig parlar amb la meua àvia, li vaig preguntar pel llibre de Montserrat Roig *Els catalans als camps nazis* i em va dir que el meu avi hi surt».

«Oblidem molt fàcilment»

Va ser llavors quan li va explicar que el germà del seu avi havia mort assassinat en un camp nazi; una història de la qual durant dècades mai havia parlat a causa de la por que va imperar després de la Guerra Civil. «Oblidem molt fàcilment. La memòria és obligatòria. Perquè no torni a passar, però també perquè hem de conèixer la part fosca de l'ésser humà», defensa Gil.

Agustí Castellano, tècnic de patrimoni cultural del museu, expli-

ca que, amb la beca, l'objectiu era, més enllà de conèixer la biografia d'aquestes persones, descobrir també on vivien. I tot i que encara en queden alguns per descobrir, Agustí celebra l'arribada de les

primeres onze *Stolperstein*, perquè, a l'instal·lar-se a la via pública permetran que el reconeixement als deportats sigui atemporal.

En el llibre *Victoriosos i derrotats. El franquisme a l'Hospitalet*,

Santacana explica com tan sols 15 dies després de l'entrada de l'exèrcit de Franco a la ciutat l'alcalde comunicava als comandaments de la Guàrdia Civil la seva preocupació perquè «es ne-

tegés la ciutat d'elements considerats indesitjables». Així, les investigacions de la Causa General franquista al municipi posaven l'accent en l'activitat anarco-sindicalista.

Els avantpassats de Marta Gil, a més de l'exili i els camps, també van ser víctimes de la repressió franquista. Va ser el cas de Domingo Polo, besavi de la Marta, que havia sigut un membre actiu de la CNT-FAI. A l'acabar la guerra, va mirar d'amagar-se al seu poble natal, a Alcalà de Xivert (Castelló), però finalment va ser detingut i assassinat a la presó.

L'exili a França

Tania González explica com entre el 5 i el 15 de febrer de 1939, milers de republicans, entre els quals hi havia uns 300 veïns de l'Hospitalet, van travessar la frontera francesa fugint de les tropes franquistes. Les autoritats franceses van internar els espanyols exiliats en camps de concentració al llarg de la costa mediterrània, però, amb la invasió alemanya, bona part dels exiliats van ser enviats a camps alemanys.

El següent pas en el recorregut ja van ser els camps de concentració. Mauthausen-Gusen va ser el principal destí dels deportats de l'Hospitalet. Carlos Quesada té parents que van viure aquest horror i hi van sobreviure. Es tracta del Ciríaco –avi del Carlos i militant anarquista– i el Félix –oncle del Carlos–, que el 20 d'agost del 1940 van ser traslladats amb tren, dins uns vagons de bestiar, fins a Mauthausen.

El Carlos explica que, tot i que en aquell moment el Félix tenia 14 anys, ja era molt alt i, per tant, tot i que va intentar convèncer els oficials que en tenia 13, no va aconseguir tornar al comboi i va ser enviat al camp amb el seu pare. Malgrat això, tots dos van sobreviure i, a l'arribar a París després de ser alliberat, el Ciríaco es va tornar a afiliar a la CNT.

«Aquests homenatges no suposen obrir ferides. Ja estan obertes. I no són batalles de l'avi. Cal fer pedagogia i no banalitzar aquests actes perquè no tornin a passar», remarca Carlos Quesada. ■

▶ 26 Abril, 2023

Fachada del Tribunal Supremo, en Madrid. / INMA FLORES

El Supremo pone límite a las acciones de la Fundación Franco sobre el callejero

La organización solo está legitimada para recurrir los cambios en el nombre de las vías que aluden al dictador, según la sentencia

REYES RINCÓN, Madrid
La Fundación Francisco Franco no podrá impugnar todos los cambios en el callejero derivados de la aplicación de la Ley de Memoria Histórica. El Tribunal Supremo ha dictado una sentencia en la que confirma la falta de legitimación de esta fundación para recurrir las modificaciones en el callejero de Madrid que no afecten a calles y plazas referidas específicamente a la figura de Franco. El fallo, de la Sección Cuarta de la Sala de lo Contencioso-Ad-

ministrativo, aplica la Ley de Memoria Histórica, y restringe la potestad de la fundación a las calles y plazas referidas específicamente a la figura del dictador.

La sala confirma así una sentencia anterior dictada por el Tribunal Superior de Justicia de Madrid, que no admitió el recurso de la fundación por falta de legitimación respecto de todas las calles que cambiaron de nombre por un acuerdo del Ayuntamiento de Madrid en 2017, con las excepciones de la

plaza del Caudillo y la travesía del General Franco. La fundación recurrió al Supremo, que ahora ha desestimado el recurso. En su sentencia, de la que ha sido ponente la magistrada María del Pilar Teso, el tribunal recuerda que, para poder recurrir un acto administrativo (en este caso, el cambio de nombre de las calles por parte del Ayuntamiento de Madrid), “no basta” con que se discrepe de ese acto o se considere que el mismo no es legal. “Es necesario”, dice el fa-

llo, que exista una relación “concreta y determinada” entre quien promueve el recurso y el objeto del proceso “que le proporcione un beneficio o la evitación de perjuicio en función de la estimación o no del recurso contencioso-administrativo”.

Tras examinar la impugnación presentada por la Fundación Francisco Franco, los jueces del Supremo han concluido que la organización franquista no ha manifestado de manera concreta en qué consiste el beneficio que obtendría si se revirtieran los cambios de denominación, ni el daño que le supone mantener los nuevos nombres. Tampoco se expresa, añaden los jueces, “el concreto perjuicio que ocasiona el cambio de nombre de las calles, salvo el sentimiento de nostalgia que produce el paso del tiempo que se incrementa con la llegada de otros bien distintos”.

La resolución señala que “no puede configurar un interés que pueda ser tildado de legítimo” porque la vinculación del legado de Franco con los nombres de las calles que invoca la fundación “se concreta en la actuación de destacados militares o en hechos significativos acaecidos durante la sublevación militar y la Guerra Civil”. “Lo cierto es que esta Sala, en el caso examinado, no advierte que medie una relación material entre el sujeto y el objeto de la pretensión, de manera que la anulación o no del cambio en la denominación de calles de Madrid que se impugnaba en la instancia tenga un efecto beneficioso o perjudicial que sea cierto, real y efectivo, para la Fundación recurrente”, advierte el Supremo.

La fundación alegó que su finalidad “va más allá de la del nombre de Francisco Franco y lo concerniente a su persona”, porque se trata de la “protección de su legado como jefe de Estado”. El Supremo, sin embargo, sostiene que “extender” la legitimación activa de la fundación “más allá de su figura, para alcanzar a la preservación de su legado, sin identificar en qué consiste exactamente ese legado, ni por qué considera que es

Según el tribunal, no se ha indentificado qué legado es digno de ser transmitido

El fallo tampoco ve “perjuicio concreto” más allá de “la nostalgia”

digno de transmitirse a las generaciones posteriores, supondría expandir el ámbito de la legitimación activa a una pluralidad de ámbitos sectoriales ilimitados, pues no sería difícil relacionar actos nuevos con lo acaecido durante cuatro décadas de la historia de España, y mediante esa sucesiva ampliación llegar a convertirse, o se parecería mucho, en una suerte de acción popular *sui generis*”

Voto particular

La sentencia incluye un voto particular discrepante, del magistrado José Luis Requero, en el que este sostiene que sí debió de estimarse el recurso y anularse la sentencia recurrida. De haber sido así, se habría devuelto la causa al Tribunal Superior de Justicia de Madrid para que resolviese sobre el fondo de la cuestión en la parte en que no lo hizo, ya que al desestimar el recurso por falta de legitimación no se pronunció sobre nada más. Requero aprecia “un interés legítimo para oponerse a un acto dictado en aplicación de la ley 52/2007 de Memoria Histórica”.

La Fundación Francisco Franco interpuso el recurso contra el Ayuntamiento de Madrid, la Federación Estatal de Foros por la Memoria y la Plataforma contra la Impunidad del Franquismo. El Ayuntamiento de Madrid revirtió en 2022 algunos cambios de nombre, como Hermanos García Noblejas (que había sido modificada por Institución Libre de Enseñanza) y Cruceiro Baleares (cuyo nuevo nombre era Barco Sinaia).

26 Abril, 2023

La Fundación Franco no podrá recórrer canvis en la llista de carrers

CARLOTA GUINDAL
Madrid

El Tribunal Suprem va rebutjar ahir que la Fundación Nacional Francisco Franco (FNFF) pugui recórrer contra els canvis en la llista de carrers de Madrid duts a terme el 2017 en aplicació de la llei de Memòria Històrica que no afectin carrers i places referides específicament a la figura del dictador com és el cas de la travessia del General Franco i la plaça del Caudillo.

El canvi de nom de 52 carrers amb reminiscències franquistes es va dur a terme en el mandat de l'exalcaldessa Manuela Carmena a proposta d'una comissió que es va crear per estudiar cada un dels casos conforme a la llei de Memòria Històrica.

L'argument de la Sala Contenciosa Administrativa de l'Alt Tribunal és que la fundació que honora el dictador no té legitimació activa per recórrer contra aquest tipus de decisions més enllà de les que afectin la seva persona. Així consta en una sentència de la Sala Contenciosa Administrativa que desestima el recurs interposat per la fundació contra una sentència prèvia del Tribunal Superior de Justícia de Madrid que ja en va declarar la inadmissibilitat.

El Suprem considera que estendre la legitimació activa de l'FNFF "més enllà de la seva figura, per assolir la preservació del seu llegat, tot i que no identifica en què consisteix exactament aquest llegat, ni per què considera que és digne de transmetre's a les generacions posteriors, suposaria expandir l'àmbit de la legitimació activa a una pluralitat d'àmbits sectorials il·limitats".●

25 Abril, 2023

La exhumación del Ausente

El traslado de los restos mortales de José Antonio al cementerio de San Isidro da cumplimiento a la ley de memoria

La exhumación ayer de los restos mortales de José Antonio Primo de Rivera, tras el rechazo de la familia a trasladarlos de lugar en el interior de la misma basílica, da cumplimiento a lo dispuesto en la Ley de Memoria Democrática, 120 años después de su nacimiento un 24 de abril. España sigue así la senda recomendada por la conciencia democrática y por los expertos en gestión del pasado y memoria colectiva con el objetivo —como en el resto de países europeos— de excluir de la vida pública la exaltación de quienes fueron ideólogos del fascismo y verdugos de un sistema democrático imperfecto y débil, como lo fue la Segunda República entre 1931 y 1936. Esa hija frágil del progresismo liberal y democrático español vivió entre dos pesadillas: la dictadura del general Miguel Primo de Rivera tras su golpe de Estado de 1923 (este año se cumple un siglo) y la conspiración para terminar con ella empezada con otro golpe de Estado, el del 17 y 18 de julio de 1936, alentado por gran parte de los poderes financieros, la inmensa mayoría de la jerarquía eclesiástica, una buena parte del Ejército... y un pequeño partido fascista fundado apenas tres años atrás por el hijo mayor del dictador, José Antonio. Como inspirador de Falange Española dotó de discurso y parafernalia ideológica al Movimiento encabezado por Franco tras la victoria en la Guerra Civil, cuando José Antonio había sido ya fusilado en la cárcel de Alicante en noviembre de 1936.

El derecho a la nostalgia individual no está perseguido por la Ley de Memoria Democrática:

está perseguida la exaltación de valores políticos e instituciones que alentaron y legitimaron un golpe de Estado y la dictadura franquista que José Antonio ya no conoció. Su idealizada mitificación durante los 40 años del régimen puede explicar la pervivencia en sectores residuales de la ultraderecha española de una lealtad emocional que es parte de sus vidas, la inmensa mayor parte de ellas transcurridas sin él (el Ausente por antonomasia en la propaganda franquista), pero sí con su omnipresencia simbólica e icónica. Hoy esas escuadrillas familiares de nostálgicos son exigüos y solo pueden corear eslóganes predemocráticos o exhibir su indignación por el cumplimiento ordinario de una ley aprobada en el Congreso de los Diputados.

La reciente despolitización y *desfranquistización* del Valle de los Caídos —concebido por Franco al filo de la misma guerra, construido por presos republicanos como mano de obra esclavizada e inaugurado en 1959— empezó por su cambio de nombre. Hoy Valle de Cuelgamuros es su denominación oficial, y el proceso ha seguido con las exhumaciones de Franco y el fundador de Falange. Cuando se trasladaron los restos mortales de José Antonio desde Alicante a El Escorial, en 1939, se hizo con una espectacular escenografía de inspiración nazi —con antorchas y relevos del féretro a hombros de falangistas—. De aquella remota vocación totalitaria ya no queda más que el rastro de coches fúnebres discretamente encaminados hacia el cementerio de San Isidro. No hay razón alguna para lamentar que descansen por fin sus restos donde su familia haya decidido.

24 Abril, 2023

Exhumació discreta i sense testimonis de Primo de Rivera al Valle de los Caídos

ASIER MARTIARENA Madrid

Seixanta-quatre anys després de ser dipositats al costat de l'altar major de la basílica del Valle de los Caídos, les restes del fundador de la Falange, Primo de Rivera, seran retirades aquest dilluns del rebatejat com a Valle de Cuelgamuros.

Igual com va passar amb Francisco Franco, l'exhumació de Primo de Rivera s'emmarca en el compliment de la llei de Memòria Democràtica. Però aquí comencen i acaben les semblances entre tots dos desenterraments ja que, a diferència del que va passar l'octubre del 2019 amb les restes del dictador, la família del considerat màrtir del bàndol colpista ha op-

tat per la màxima discreció.

L'operació, just el dia en què es compleixen 120 anys del naixement del líder falangista, es farà amb el temple tancat i barrat i amb l'única presència dels familiars i els treballadors encarregats d'aixecar la gran llosa que cobreix la seva tomba. El prior de l'abadia benedictina, Santiago Cantera, resarà un respons abans que el ta-

üt surti del mausoleu rumb cap al cementiri de San Isidro, on després de la incineració les restes seran dipositades al costat de les d'altres familiars, com ara els seus germans Miguel i Pilar.

No hi haurà, per tant, helicòpters, ni aclamacions nostàlgiques a l'esplanada principal, ni, en definitiva, res d'aquella parafernàlia que va envoltar el 2019 la retirada de les restes de Franco en una jornada amb un clima de crispació que va ser caldejat els dies previs pels devots del règim. Al contrari. Els descendents es van avançar a qualsevol actuació go-

vernamental i així que es va aprovar la norma van comunicar la seva pretensió d'exhumar-lo sol·licitant el permís d'obres a l'Ajuntament de San Lorenzo de El Escorial.

Tot i que es tracta d'una petició expressa de la família, la Fundació Nacional Francisco Franco ha qualificat l'exhumació de les restes del fundador de la Falange d'"actuació roïna i guerracivilista del Govern" i han titllat el seu president, Pedro Sánchez, d'"indiscutible campió mundial de la infàmia" per la seva acció "miserable".●

25 Abril, 2023

Un grupo de simpatizantes de Primo de Rivera trataba ayer de superar a la Policía para entrar en el cementerio de San Isidro. / SAMUEL SÁNCHEZ

La exhumación de Primo de Rivera acaba en altercados con los ultras

Los restos del fundador de Falange salen de Cuelgamuros y la Policía detiene a tres de sus seguidores por intentar entrar por la fuerza en el cementerio de San Isidro

NATALIA JUNQUERA
JACOBO GARCÍA, Madrid

La resignificación del Valle de Cuelgamuros, es decir, su democratización tras seis décadas de discurso franquista, dio ayer un paso más con el traslado de los restos de José Antonio Primo de Rivera, fundador de La Falange. La exhumación tuvo lugar a primera hora de la mañana en presencia de sus familiares, que habían rechazado el ofrecimiento del Gobierno para que el cuerpo permaneciera en el mausoleo, pero no en el lugar preeminente que ocupaba hasta ahora, junto al altar mayor, sino en una de las criptas de los laterales de la basilica, en las que yacen casi 33.800 personas. A diferencia del dictador Francisco Franco, que fue trasladado en 2019 al cementerio de Mingorrubio (El Pardo), Primo de Rivera sí tenía la condición de víctima de la Guerra Civil, ya que fue fusilado en Alicante por el bando republicano en noviembre de 1936. La familia escogió la fecha para la exhumación haciéndola coincidir con el 120º aniversario del nacimiento del fundador de Falange, que se celebraba ayer.

En la puerta del recinto, un grupo de 17 simpatizantes de la organización fascista esperó varias horas, hasta poco antes de la una de la tarde, a que el coche fúnebre con los restos abandonara

Un falangista exhibía ayer una bandera preconstitucional en el cementerio de San Isidro. / S. S.

el Valle de Cuelgamuros. Un cordón de guardias civiles, incluyendo a 20 miembros de los Grupos de Reserva y Seguridad, protegió la salida del vehículo, momento en el que los simpatizantes de Falange, algunos de ellos con sus tradicionales camisas

azules, gritaron brazo en alto: "¡Arriba España! ¡José Antonio, presente!", con algunas pancartas con la fotografía del fundador de la organización.

La Guardia Civil había identificado previamente a varios de ellos, pero no hubo detenidos en

el Valle de Cuelgamuros. Posteriormente, en el cementerio de San Isidro (Madrid), donde se concentraron cerca de 200 personas, la policía detuvo a tres personas e identificó a otras cinco después de que intentaran entrar por la fuerza en el camposanto.

Antes, en el Valle de Cuelgamuros, tras levantar la losa de 1.500 kilos de la tumba de Primo de Rivera, el prior, Santiago Cantera, ofició un responso en su memoria. Cantera estuvo a punto de ser detenido durante la exhumación de Franco en 2019. La comunidad benedictina que él lidera también tiene los días contados en el recinto, ya que el Gobierno considera su presencia incompatible con el proceso de resignificación del monumento.

El quinto entierro de Primo de Rivera se produjo en medio del frío silencio de un cementerio vacío y cerrado al público, donde solo estaba abierto el panteón familiar para recibir los restos del fundador de Falange. La familia decidió de esta forma cumplir la última voluntad de Primo de Rivera y darle sepultura católica, una vez que el Gobierno solo les permitía permanecer en las criptas laterales, que son cementerio civil.

Reducido cortejo

Durante toda la mañana unas 200 personas, entre simpatizantes falangistas y nostálgicos de la dictadura, esperaron en el cementerio madrileño de San Isidro a un reducido cortejo. Minutos antes de la llegada del coche fúnebre, desplegaron varias imágenes de José Antonio y algunas banderas españolas. Acto seguido avanzaron hacia la puerta principal para intentar entrar por la fuerza en el cementerio mientras gritaban "¡asesináis y luego profanáis!" o "¡valientes con los muertos y cobardes con los vivos!".

Los falangistas fueron repelidos por la policía que, a empujones, los desalojó unos metros más atrás. Después de revisar los vídeos del enfrentamiento, los agentes procedieron a la detención de tres personas. Finalizado el altercado, el grupo de falangistas se retiró a cantar el *Cara al Sol*, himno de la Falange. Entre los manifestantes estaba María Peralta, denunciada por la Fiscalía por delito de odio por gritar "muerte al invasor" en referencia a la emigración norteafricana durante un discurso frente a la Embajada de Marruecos en 2021.

Los dos primeros falangistas en llegar, casi a las ocho de la mañana, fueron dos "camaradas" vestidos con camisa azul y el escudo con el yugo y las flechas en el pecho. "Es indignante y una ignominia lo que están haciendo con el cuerpo de José Antonio", profirió Ignacio Menéndez, un abogado de Guadalupe a las puertas del cementerio, que lleva tatuado en el brazo: "Por encima de la disciplina está el honor". Otra seguidora, Eva Lobato, llegó minutos después con similar indumentaria. "Los que perdieron la guerra quieren aprovechar electoralmente la figura de José Antonio", reprochó.

A pesar del altercado posterior, el quinto entierro de Primo de Rivera fue tal vez el más discreto de un cadáver que ha conocido más mundo de muerto que de vivo. Tras su fusilamiento en noviembre de 1936, fue enterrado en una fosa común de la cárcel de Alicante. Pocos días después de acabar la Guerra Civil,

25 Abril, 2023

el 1 de abril de 1939, el franquismo se dio a la tarea de rescatar su cadáver para enterrarlo en un nicho del cementerio de Alicante durante una ceremonia en la que participó su hermano Miguel Primo de Rivera. El 9 de noviembre de ese mismo año, cuando se iba a cumplir el tercer aniversario de su muerte, Franco ordenó llevar los restos a San Lorenzo de El Escorial, tumba de reyes. El traslado del féretro desde Alicante fue realizado a pie a hombros de falangistas que se turnaron día y noche. El trayecto, de casi 500 kilómetros, duró 10 días y cada vez que se hacía un relevo se pronunciaba el grito ritual de "José Antonio Primo de Rivera, ¡presente!", acompañado de salvas de cañón y repique de campanas.

Por la noche la comitiva se hacía acompañar por falangistas que portaban antorchas. El ataúd fue recibido por Franco a las puertas de El Escorial acompañado por todo el Gobierno y la cúpula militar, y el tercer entierro del líder falangista se convirtió en un intento de legitimar la llegada al poder del dictador. Junto al sepulcro se colocaron las coronas de flores enviadas por Hitler y Mussolini. 20 años más tarde, sus restos se trasladaron de nuevo, esta vez al Valle de los Caídos, donde permanecieron hasta ayer.

La tradición no está reñida con los nuevos tiempos, ni siquiera para el apellido Primo de Rivera. El encargado por la familia para negociar el traslado de los restos de José Antonio de Cuelgamuros a San Isidro es Fernando, hijo del abogado y político Miguel Primo de Rivera y Urquijo, sobrino del fundador del movimiento fascista.

En la actualidad, el pariente del hombre que fundó la Falange Española, siguiendo las bases del nacionalsindicalismo y apelando a obreros y agricultores para levantar un Estado nuevo que exigía la nacionalización de la banca, es un destacado *broker* de fondos de inversión y ejecutivo de Chase Manhattan Bank.

Concurso de ideas

El siguiente paso, tras el traslado de los restos de Primo de Rivera, es la exhumación de las 121 personas que fueron enterradas en el Valle de Cuelgamuros sin el consentimiento de sus familias, que ahora reclaman los restos. El Ministerio de la Presidencia asegura que se llevarán a cabo "tan pronto como terminen las labores de acondicionamiento que deben desarrollarse en el recinto de manera previa".

Además, el Gobierno ultima también un portal de internet específico con toda la documentación histórica del Valle de Cuelgamuros, el monumento que Franco ideó para inmortalizar su victoria en la Guerra Civil, y la convocatoria de un concurso internacional de ideas para construir un centro de interpretación en el recinto, de manera que se convierta en una especie de maqueta del franquismo que explique el nacionalcatolicismo, el robo de cuerpos en fosas comunes para alimentar las criptas del mausoleo y su construcción a manos, fundamentalmente, de presos políticos.

▶ 25 Abril, 2023

Primo de Rivera surt de Cuelgamuros després d'una tumultuosa exhumació

La Policia frena 150 falangistes que volien irrompre a l'enterrament posterior

Treballs d'exhumació a la tomba de Primo de Rivera al Valle de los Caídos

ASIER MARTIARENA
 Madrid

La "resignificació" del Valle de Cuelgamuros empresa pel Govern central per desvincular-lo de la dictadura franquista i convertir-lo en "lloc de memòria" va completar ahir una nova fase amb l'exhumació de Primo de Rivera. Les restes del fundador de la Falange van ser traslladades fins al cementiri de San Isidro per desig exprés de la família, que va rebutjar, prèviament, l'ofertament de l'Executiu perquè el cos continués al mauso-

leu, però no al lloc honorífic que ocupava fins ahir al costat de l'altar major de la basílica.

Els treballs per a l'exhumació van començar a punta de dia. Abans, fins i tot, que els primers simpatitzants falangistes s'arremolinessin a l'entrada de l'anteriorment conegut com a Valle de los Caídos. Però no va ser fins gairebé les 13.00 hores quan la comitiva va emprendre la marxa, ja que, després d'aixecar la gran llosa de granit de més de 3.500 quilos que cobria la tomba, els operaris van topiar amb diversos blocs de maó i formigó de que no tenien coneixement.

Al marge del retard sobre l'horari inicialment previst, l'extracció del fèretre es va fer sense més contratemps. Al contrari del que va passar després.

Malgrat que la família havia sol·licitat la més gran de les discrecions, prop de 150 falangistes es van concentrar a les portes del cementiri de San Isidro al crit d'"Arriba España!" i sota els acords del *Cara al sol*. I quan va passar el cotxe de morts van mirar de trencar el cordó policial i van provocar un forcejament que va acabar amb tres detinguts acusats d'un presumpte delictes de desordres públics i

cinc sancionats. Un cop solucionat aquest tumult, alguns dels convocants de la concentració, com Manuel Andriano, cap nacional de la Falange, van descarregar el seu malestar contra el que consideren una "profanació" del Govern de Pedro Sánchez. Tot i que també van formular crítiques a la mateixa família de Primo de Rivera per la "covardia" i "traïció" de no haver "lluïtat" prou per impedir l'exhumació.

En l'arena política, el Govern espanyol es va congratular per l'operació. La ministra de Política Territorial i portaveu del Govern central, Isabel Rodríguez, va destacar la importància d'haver fet aquest treball d'exhumació amb "tot el rigor científic i tècnic i amb tot respecte i acompanyament a la seva família", mentre la vicepresidenta segona del Govern espanyol i ministra de Treball i Economia Social, Yolanda Díaz, va celebrar el final d'"una anomalia històrica", que "no passaria proba-

LLEI DE MEMÒRIA

Les altres tombes incòmodes del franquisme

Emilio Mola i José Sanjurjo.

Els generals, promotors del cop militar del 1936, van ser exhumats el novembre del 2016 del monument als Caiguts, a Pamplona, en l'aplicació de la Llei de Memòria Històrica. La iniciativa, de l'Ajuntament, va rebre l'aval judicial. Les restes de Mola van ser incinerades, i les de Sanjurjo, enterrades al panteó militar de Melilla.

Francisco Franco. Amb l'aval del Tribunal Suprem i tres anys de retard, les restes del dictador van ser traslladades al cementiri de Mingorrubio, des del Valle de los Caídos, el 24 d'octubre del 2019. A l'acte hi van ser presents la família, els operaris i algunes autoritats.

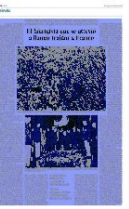
Gonzalo Queipo de Llano. La Llei de Memòria Democràtica, aprovada l'octubre del 2022, diu que les restes de dirigents del cop militar del 1936 no poden ser enterrades en un lloc preeminent d'accés públic diferent d'un cementiri. Per complir-la, es va exhumar al novembre el general colpista de la basílica de la Macarena, a Sevilla.

José Moscardó i Jaime Milans del Bosch. Tots dos continuen enterrats a l'alcàsser de Toledo i el Ministeri de Defensa n'estudia les exhumacions, per a les quals ha creat una comissió.

L'operació es va endarrerir durant hores per la presència de blocs de formigó i maó sobre la tomba

blement en cap país europeu".

Al PP, el seu portaveu de campanya, Borja Sémper, va acusar el Govern espanyol de fer servir les institucions de l'Estat en el seu propi benefici. I anticipant-se a la participació del ministre de Memòria Democràtica, Félix Bolaños, a l'ofrena floral que se celebrarà demà amb motiu del 86è aniversari del bombardeig de Gernika -serà la primera ocasió que un ministre hi assisteixi- va acusar el president del Govern espanyol, Pedro Sánchez, de fer servir l'aplicació de la Llei de Memòria Democràtica com una cortina de fum sobre els problemes "reals" que afecten en el dia a dia els espanyols.●

23 Abril, 2023

El dictador convirtió a Primo de Rivera en su gran reclamo propagandístico. Un grito ante su tumba lo dejó en evidencia

El falangista que se atrevió a llamar traidor a Franco

fomentar la violencia callejera para debilitar la autoridad del Gobierno y justificar la conspiración militar. El hispanista, autor de *El holocausto español*, recuerda uno de los primeros discursos de Primo de Rivera: "Si nuestros objetivos han de lograrse en algún caso por la violencia, no nos detengamos ante la violencia. Bien está, sí, la dialéctica como primer instrumento de comunicación. Pero no hay más dialéctica admisible que la dialéctica de los puños y de las pistolas cuando se ofende a la justicia o a la patria". Tras el intento de asesinato del socialista y catedrático de Derecho Luis Jiménez de Asúa, uno de los redactores de la Constitución de 1931 —él se salvó, pero su escolta murió—, fue detenida la cúpula de Falange, entre ellos, su fundador. En esos días hubo canjes de presos, incluido el del hermano de José Antonio Primo de Rivera, Miguel, pero Franco no salvó al que iba a convertirse en el primer gran mártir de la Cruzada.

La socióloga e historiadora Zira Box, autora de *España, año 0. La construcción simbólica del franquismo*, explica que en esa "competición de liderazgos, a Franco le estorbaba Primo de Rivera". Su muerte le permitió convertirse "en generalísimo, caudillo y jefe del partido único, ya que Falange llega al final de la guerra totalmente descafezada". No solo eso, llegado el momento, aprovechó su fusilamiento por los republicanos como reclamo propagandístico. "Convertieron a Primo de Rivera en un Jesucristo secular: los dos habían muerto a los 33 años, derramando su sangre para la resurrección y salvación de España. Ese era el relato. Además, la victoria en la guerra coincidió con la Semana Santa de 1939".

La apoteosis de esa operación de marketing político llega con el impresionante traslado en procesión, en noviembre de 1939, de los restos de Primo de Rivera desde Alicante al monasterio de San Lorenzo de El Escorial, tumba de reyes, donde le esperaban coronas de Hitler y Mussolini. La operación, como recuerda Box, fue diseñada desde el departamento de prensa y propaganda. Veinte años después, Franco decidió que el gran mártir de su cruzada debía yacer en el monumento que había ideado para inmortalizar su victoria, el Valle de los Caídos, aunque no estuvo presente en este tercer entierro —alegó que tenía gripe—. Al año siguiente, cuando sí acudió a la misa en su honor, fue cuando Román Alonso Urdiales le llamó traidor. Foros de antiguos falangistas recuerdan hoy aquel grito que no evitó que Franco no respetaba a Primo de Rivera, amigo íntimo de su cuñado, Serrano Súñer. La organización fascista fue clave a la hora de

convertirse en un agente movilizador, pese al desprecio con el que hablaba de él en su círculo íntimo.

NATALIA JUNQUERA, Madrid
Los historiadores han dedicado muchas páginas a explicar la complicada relación entre Francisco Franco y José Antonio Primo de Rivera, es decir, entre el dictador y el fundador de Falange, pero un gesto condensó, el 22 de noviembre de 1960, esa competición de egos y estrategias. Ocurrió en el Valle de los Caídos, hoy llamado de Cuelgamuros, del que mañana saldrán los restos de Primo de Rivera para cumplir la Ley de Memoria Democrática. Durante la misa de homenaje al fundador de Falange, enterrado en la basílica un año antes, en 1959, y ante la plana mayor del franquismo —también un joven Juan Carlos de Borbón— se oyó un grito: "¡Franco, eres un traidor!". La policía se llevó en volandas al responsable, que no era un perdedor de la guerra, sino un falangista de 22 años llamado Román Alonso Urdiales, soldado del regimiento de zapadores, aspirante a maestro e hijo de guardia civil.

En la Brigada Político Social lo recibieron a palos, marca de la casa, y, como recuerda el investigador Juan José del Águila, que habló con Alonso Urdiales en 1999, "trataron de forzarle a que dijera que los comunistas le habían lavado la cabeza". El joven falangista se negó.

Apenas un mes después, fue sometido a un consejo de guerra por el juzgado militar especial de actividades extremistas. El expediente dice que el procesado "concebía el propósito de dirigir unas palabras injuriosas al jefe del Estado cuando este penetraba en el recinto, a lo que no se atrevió en dicho momento, pero más tarde, durante la celebración de la santa misa y aprovechando que las luces estaban apagadas y que existía el correspondiente silencio, gritó en una voz perfectamente audible y potente: ¡Franco, eres un traidor!, siendo inmediatamente detenido, ya que él mismo manifestó a los funcionarios de la Policía que él y no otro había sido el autor de este hecho".

En su declaración, Román Alonso explicó que, a su juicio, los cabecillas del Régimen se habían "aburguesado". "Hoy son unos pancistas", dijo. Su abogado alegó que la frase no pretendía injuriar al jefe del Estado. "sino manifestar su disconformidad con la política seguida por el jefe nacional de Falange que, según su criterio, se apartaba de los puros principios transmitidos por el fundador de la misma". No funcionó. El consejo de guerra afirma, tras escuchar al procesado: "Remacha el estigma de deshonra, descrédito y menosprecio con que pretendió manchar públicamente a la primera figura de nuestra Patria" y "la injuria abarca a la personalidad total del injuriado, con todas

Legada del cuerpo de José Antonio Primo de Rivera al Valle de los Caídos el 30 de marzo de 1959. / ÁNGEL SÁNCHEZ JIMÉNEZ

Franco, acompañado por Juan Carlos de Borbón, en el funeral de Primo de Rivera en el Valle de los Caídos el 22 de noviembre de 1960. / EFE

sus cualidades características, máxime cuando se refiere a la más alta jerarquía de la nación". Es decir, que no cabía diferenciar entre el jefe del Estado y el de Falange, por más que fueran la misma persona. El franquismo se había empleado a fondo en el exterminio de las ideas republicanas y no podía permitirse rebeldes en sus propias filas, así que impuso un castigo ejemplarizante: 12 años de cárcel en un batallón disciplinario en el Sáhara.

El 30 de abril de 1964, Román Alonso obtuvo la libertad condi-

Román Alonso Urdiales fue condenado a 12 años de cárcel
"Se han aburguesado. Son unos pancistas", declaró en el juicio

cional. Juan José del Águila explica que cuando salió de prisión, su salud estaba muy deteriorada y durante varios años no pudo reintegrarse en la carrera de magisterio. "Solo encontró el apoyo del padre Gamio, por entonces capellán del Frente de Juventudes".

¿Tenía motivos La Falange para considerar a Franco un traidor? En su biografía sobre el dictador, Paul Preston explica que Franco no respetaba a Primo de Rivera, amigo íntimo de su cuñado, Serrano Súñer. La organización fascista fue clave a la hora de

22 Abril, 2023

Homenaje en Lleida al piloto Mariano Brufau, estrellado con su bombardero Katiuska durante la Guerra Civil

La emoción de recibir un trozo del avión donde murió tu padre

JACINTO ANTÓN, **Barcelona**
Es un trozo pequeño, pero caben en él una historia y una emoción enormes. El fragmento de avión (parte del fuselaje) que recibió en una cajita el pasado sábado Mariano Brufau, de 85 años, pertenecía al bombardero bimotor que pilotaba su padre, Mariano Brufau Civit, cuando se estrelló al despegar para una misión de combate el 23 de noviembre de 1937, durante la Guerra Civil, en la pista del aeródromo de la Sènia (Tarragona). El aviador, sargento piloto de la Gloriosa, como se conocía a la fuerza aérea de la República, murió con sus dos compañeros de tripulación al precipitarse al suelo y explotar su aparato, un SB-2 Katiuska soviético, tras colisionar con otro bombardero de su misma escuadrilla. Su hijo tenía entonces dos meses. El pasado sábado, convertido en un hombre de 85 años, acudió desde Francia, su lugar de residencia, al acto de homenaje a su padre, que se desarrolló en el Ayuntamiento de Agramunt (Lleida), de donde era originario el aviador, y en el cementerio de Castellserà (a 12 kilómetros), donde reposan sus restos.

"Ha sido muy emocionante para mí", explica el hijo del aviador en un catalán con acento francés. "Estoy muy contento, aparte de lo personal, de que tantos años después se siga recordando a los que dieron su vida por la libertad, que no fue solo el papá sino todos los pilotos que como él combatieron el fascismo. Es muy fuerte ver que hoy volvemos a ver las mismas cosas".

Al preguntarle sobre qué ha sentido al tener en sus manos un trozo del avión en el que murió su padre, Mariano Brufau hijo se emociona y se le quiebra la voz. "No sé cómo decirlo, lo que sentí, es una cosa... Como si tocara al papá, no sé, no se puede ni imaginar lo que sentí. He puesto el fragmento en una vitrina en casa junto a una foto de papá y otra de mamá. Mamá está allí, en la misma tumba, porque cuando murió llevé sus cenizas y las enterré junto a él. Perdóname...". El hijo del piloto se recompone tras una pausa. "Yo era muy pequeño, me explicó mamá luego, aunque de la guerra no quería hablar. Nos marchamos al avanzar el ejército franquista, llegamos a Barcelona en una ambulancia de la Cruz Roja, luego fuimos a Cervera, con mi padrino y la tía Lluïsa, hermana de mi padre, caminando y en una mula. Mamá conservaba la manta en la que me habían llevado envuelto".

Lograron llegar a la frontera y

El aparato colisionó con otro al despegar para una misión de combate

El hijo del aviador, hoy de 85 años, tenía solo dos meses entonces

El acto ha honrado a la aviación de la República en la contienda

Bombardero Katiuska durante la Guerra Civil.

los llevaron al campo de Argelès, donde la situación era terrible. Afortunadamente, gracias a que su padrino hablaba algo de francés y la ayuda de empleados comunistas de los ferrocarriles, consiguieron salir de allí y les dio cobijo una familia francesa. Se instalaron en Sainte Léocadie, cerca de Puigcerdà y Llívia. Y ahí transcurrió la vida de Brufau.

Hijo de piloto, ¿quería volar? "Oh, sí, al acabar los estudios pasé las pruebas para ir a la escuela de vuelo militar. Pero mamá no podía soportarlo, 'morirás como el papá', me decía, y lloraba. Así que la escuché y al final hice dos años de servicio militar en aviación en Toulouse, pero en tierra; al menos tocaba los aviones. Me libré de ir a la guerra de Argelia por ser hijo único de viuda. Luego entré en el Centro Nacional de Investigación Científica francés (CNRS) como investigador en ingeniería. Ahora estoy jubilado".

¿Qué sentimiento le provoca el recuerdo de su padre, el aviador que ese día remoto se precipitó del cielo sobre los campos de una tierra en guerra? "Me siento..., cómo decirlo, *très fier*, muy orgulloso".

Añadió emotividad al homenaje del sábado pasado el hecho de que asistiera también al mismo Aquilino Mata, hijo de un camarada y gran amigo de Brufau, el también sargento piloto Jaime Mata Romeu (l'Arboçar, 1919-Barcelona, 2004) que despegababa en la misma misión que él a los mandos de otro Katiuska de la misma escuadrilla y que fue el principal testigo de la tragedia. Aquilino Mata es el actual presidente de la Delegación Catalana-Norte-Balear de la Asociación de Aviadores de la República (ADAR) y su padre dejó un detallado y escalofriante relato del accidente.

El avión que despegababa detrás, describe el testigo, que lo vio todo desde su cabina, "segó con sus hélices, accionadas por 850 caballos cada una, los timones de cola del de Brufau, el cual a falta de estos mandos y sin dar tiempo al uso de paracaídas, por la poca altura que llevaban, se precipitó hacia el suelo, explotando los 600 kilos de bombas, 1.720 litros de gasolina y las municiones de las 4 ametralladoras. Todo en un instante. Seguidamente una densa columna de humo negro, epílogo de la tragedia vivida en unos segundos".

Matas, que había estado con Brufau desde que fueron juntos a la URSS a prepararse como pilotos de combate en la célebre academia de Kirovabad, quedó en estado de choque por haber visto morir de esa manera a su compañero.

La cajita con el trozo de avión se la entregó a Mariano Brufau hijo Antonio Valldeperes, vicepresidente de ADAR, que fue quien encontró el fragmento junto con otros restos del aparato. "Nos costó localizar el lugar donde cayó el bombardero pero lo encontramos", explica; "sólo había algunos trozos pequeños porque la mayor parte de lo que quedó del avión fue recuperado como chatarra".

En el último párrafo de su memoria del accidente, Mata escribió: "Han transcurrido 38 años [entonces] pero Mariano Brufau sigue en nuestra mente como lo que era: uno de los mejores entre tantos y tan magníficos compañeros del arma de aviación. Que descansen en paz y confiemos que algún día le podamos rendir el homenaje que se merece". El que le han tributado ADAR, el Grup de Recerques de las Terres de Ponent y los Ayuntamientos de Agramunt y Castellserà, ofrenda floral, música en vivo, y placa incluidos, cumple los deseos del camarada del viejo aviador caído.

Los hijos de los aviadores Mariano Brufau (izquierda) y Jaime Mata, durante el homenaje al padre del primero, en una foto cedida por ADAR.

27 Abril, 2023

Una visitante observaba *Terra Nova*, de la dominicana Firelei Báez, en *Chosen Memories* del MoMA, el martes en Nueva York. / A. COLMENARES (EFE)

La exposición 'Chosen Memories' cuestiona a través del trabajo de 39 creadores de la región cómo se ha contado la historia de este territorio

El MoMA enmienda su relato de América Latina

ANA MARCOS, Nueva York
Regina José Galindo le pidió a un dentista que le introdujera ocho piezas de oro puro extraído de las minas de su país, Guatemala, en las muelas. Estos carísimos empastes se los extrajo otro dentista en Berlín. Las piezas que salieron de su boca son ahora pequeñas esculturas que se exponen en el MoMA de Nueva York y que contribuyen al debate social en el que andan enfrascados los museos desde hace unos años: la descolonización.

No hay nostalgia ni una crítica política directa en *Chosen Memories*, la muestra que se puede ver hasta el 9 de septiembre y que reúne más de 60 obras de la donación de la colección de Patricia Phelps de Cisneros (que ha invitado a este periódico a visitar la muestra) al museo a lo largo de los últimos 25 años. "No es un debate que toque esta colección, pero sí creo que sutilmente lo dan muchas de las obras expuestas", cuenta Inés Katzenstein, comisaria y responsable de arte latinoamericano de la institución.

La obra *Saqueo* de Regina José Galindo denun-

cia desde el título "la violencia de las economías extractoras". Es decir, cómo la minería exhaustiva e indiscriminada en Guatemala se ha convertido en un nuevo colonialismo, la versión contemporánea del robo de los recursos de los países de América Latina. "Somos personas eternamente saqueadas, pero también somos resilientes", escribe Galindo.

Su trabajo dialoga con el de otros 38 artistas latinoamericanos que tal vez no sean tan directos en sus mensajes, pero "imagi-

Las obras han sido donadas durante 25 años por Patricia Phelps de Cisneros

La muestra confirma que la colonización también fue artística

nan formas reparadoras" de retratar sus mundos, como es el caso de los paisajes del colombiano José Alejandro Restrepo y de las litografías del argentino Leandro Katz. En sus obras hay una clara revisión crítica de cómo la mirada europea se ha impuesto durante siglos sobre los territorios y los cuerpos latinoamericanos. En *Chosen Memories* las gafas coloniales han perdido la graduación.

"Muchas obras pueden ser políticas cuando generan pensamiento, no necesariamente cuando se definen a sí mismas como arte político de alto impacto", explica la comisaria, que considera que el debate sobre la descolonización de los museos se circunscribe más a las instituciones que albergan piezas arqueológicas, no tanto a los museos de arte contemporáneo como es el caso del MoMA.

Lo que tal vez sí hayan conseguido los artistas contemporáneos, como los que reúne *Chosen Memories* con obras de finales del siglo XX a principios del XXI, es confirmar que la colonización también fue artística. Su manera de deshacer este relato es a través del vídeo, las

instalaciones sonoras, el ensamblaje, la fotografía... Así se combate, como se lee en las cartelas de la muestra, las estructuras coloniales que siguen condicionando las culturas ancestrales, aunque haya pasado ya tiempo desde la independencia de los países de América Latina.

Aunque la colección de Patricia Phelps de Cisneros siempre se ha identificado con la abstracción geométrica latinoamericana, su fundadora se dio cuenta muy rápido de que "había una única lectura sobre América Latina", cuenta Gabriel Pérez-Barreiro, el que fuera director y conservador jefe de la colección, ahora asesor de Cisneros, una de las mayores coleccionistas privadas de arte del mundo. "Por eso empezó a buscar obra indígena, incluso afro, una reivindicación muy fuerte ahora en Estados Unidos". No le fue muy complicado encontrar estas piezas. Ha sido la historia la que ha colocado en los márgenes a estos artistas, pero Cisneros y su marido, Gustavo, llevan años preguntando a los creadores latinoamericanos en qué andan. "Es una coleccionista de taller, quiere conocer a los artistas, ver cómo trabajan, se deja guiar por sus intereses. Su marido conoce bien la historia de América Latina, cómo se han constituido estos países. No les fue difícil encontrarlos".

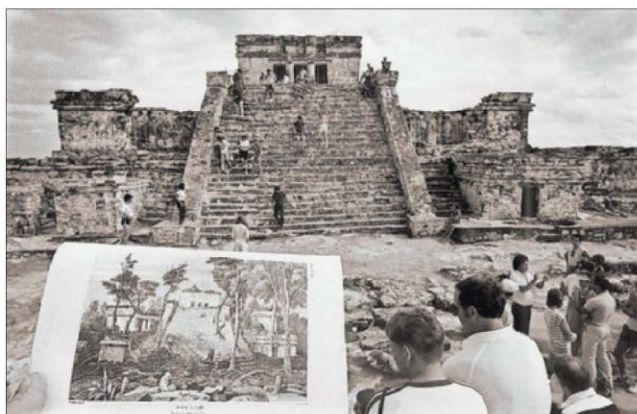
El experto en arte considera que en este momento "se le da una lectura intencional y politizada a esas cuestiones, pero de alguna manera han estado por mucho tiempo en la colección. Esa reflexión sobre la historia y la identidad antecede a este momento específico".

Muchas de estas piezas llevan más de 15 años en la colección de Cisneros, que siempre tuvo un claro empeño en deconstruir "un paradigma para América Latina, que era el muralismo mexicano, Frida Kahlo o el realismo mágico", continúa Pérez-Barreiro. Las más de 100 piezas donadas por la coleccionista al MoMA en 2016 no pretendía configurarse como "un ala latinoamericana", un espacio aislado, sino insertarse en el discurso museístico como parte de la historia del arte.

5.000 piezas

Katzenstein, la tercera responsable de arte latinoamericano de esta institución desde los noventa, ha asumido esta tarea de dos maneras. Por un lado, maneja 5.000 obras de artistas de la región, no desde un departamento estanco, sino que se ocupa de que áreas como la de dibujo o escultura del museo tengan en cuenta estas piezas cuando se reordenan las salas de la colección permanente, en constante cambio.

Además, en estas más de tres décadas en las que el MoMA ha contado con un responsable de arte latinoamericano, los esfuerzos se habían concentrado en exposiciones monográficas. Ahora, con Katzenstein, se va un poco más allá con esta exposición coral que, aunque sus responsables no quieren colocarla como parte del actual debate de la descolonización de los museos, sí se aprovecha de que "la historia es un organismo vivo, en permanente lectura y reevaluación", como deja por escrito la fotógrafa brasileña Rosângela Rennó.

Tulúm after Catherwood (*El Castillo*), fotografía de Leandro Katz expuesta en la muestra.

OPINIÓ

Barcelona Latinitatis Patria

Carme Riera

Hoy, día del Libro del 2023, fiesta de Sant Jordi, patrón de Catalunya, es el primero en que Carmen Balcells cuenta en Barcelona con un espacio con su nombre. Carmen Balcells, la papisa de las letras, la hacedora de milagros editoriales, la alquimista del libro, la mujer de papel, la lectora voraz, la dama de blanco de sus últimas apariciones públicas, tiene, por fin, en su ciudad una placa de mármol con su nombre. Está bajo unos pinos, en el barrio de la Verneda, junto a la calle Concili de Trento.

Al parecer, en el Ayuntamiento, primero se pensó en quitar del nomenclátor esa referencia religiosa de connotaciones no demasiado felices, con tufo a la época dictatorial, y cambiarlo por el de Carmen Balcells. Pero eso fastidiaba a los vecinos, ya que cambiar el nombre de una calle lleva implícitos numerosos inconvenientes legales, pérdidas de tiempo y también de dinero, algo que a Balcells, tan eficaz y resolutiva, no le hubiera gustado nada.

De manera que se optó, finalmente, por po-

nerle a ella su placa conmemorativa en una pequeña plaza. En el reducto que forman las copas de unos cuantos árboles y bajo la batuta del piar de los pájaros, que el pasado 31 de marzo, día de la inauguración, le dedicaron un festival sonoro.

Supongo que se escogió ese lugar, en el barrio de la Verneda, alejado de los sitios donde Balcells vivió o donde tuvo sus centros de operaciones, por la cercanía con la biblioteca García Márquez. Algo que a Carmen Balcells le hubiera gustado.

Con García Márquez Balcells compartió vida y literatura. Durante los años en que este residió en Barcelona se convirtieron en inse-

La ciudad debe acoger el proyecto de Balcells para convertirse en capital mundial del libro

parables. Fue, sin duda, su autor predilecto, con el que más complicidades y afectos tejó. Tanto es así que el seductor Gabo un día le preguntó: “¿Me quieres, Carmen?”. Y ella, con su habitual sentido del humor le respondió: “No te puedo contestar. Eres el 36,2% del total de la facturación de la agencia”.

Siempre he pensado que, en efecto, la agencia sin García Márquez hubiera sido otra. Pe-

ro García Márquez, sin la agencia, también. Por eso escribí: “El sueño de mi vida es poner una agencia literaria y tener un autor como yo”.

También estoy segura de que a la gran agente le hubiera parecido bien ser recordada junto a una biblioteca, puesto que aseguraba que no hay placer comparable al de la lectura. Leer es poder, añadía, tomándole prestada la sentencia a su colaboradora Carina Pons. Además de que leer supone establecer conversación con los difuntos y escuchar con los ojos a los muertos. Las bibliotecas nos ofrecen, mejor que ningún otro espacio, esa posibilidad.

Si, como imaginaba Borges, es cierto que el paraíso, el cielo, es una biblioteca, estoy segura de que Carmen Balcells se siente allí a sus anchas, aunque lamente que el gran centro que ella quiso que Barcelona albergara con su archivo y el de los escritores por ella representados, repleto de libros y posibilidades culturales, llamado Barcelona Latinitatis Patria, no haya contado con el apoyo necesario por parte de las autoridades.

Me parece que el día de Sant Jordi, día del Libro y de la Rosa –las flores, más especialmente las rosas, a ser posible amarillas, también las preferidas de Gabo, eran otra pasión de Carmen, que las regalaba a docenas–, resulta propicio para que los amigos de la agente insistamos de nuevo en que la ciudad acoja el sueño de Balcells: el gran proyecto que ella diseñó para que Barcelona se convierta de nuevo en capital mundial del libro.●

L'ÀLBUM

Lluís Permanyer

S'havia aconseguit l'objectiu: que en plena nit semblés que era de dia

La plaça Catalunya va quedar inundada per la llum

L'auge de la indústria elèctrica i la visita de l'enginyer Pearson al Pirineu lleidatà van dibuixar un optimista panorama per a l'aprofitament de l'hulla blanca amb destinació a un gran consumidor: Barcelona.

Comprovades les bondats derivades de l'Exposició Universal del 1888, Francesc Cambó, Josep Puig i Cadafalch i Joan Pich i Pon van coincidir a valorar l'interès que suposaria organitzar una gran exposició d'Indústries Elèctriques el 1917.

Puig, arquitecte i també regidor de Barcelona, va passar a encarregar-se de moment de l'avantprojecte urbanístic. Es va escollir la proximitat de Montjuïc per incorporar així l'odiada muntanya militar a la vida barcelonina, no només com a gegantí pulmó verd.

Primer va esclatar la Gran Guerra, que va suposar un obstacle insalvable. Després de l'armistici, es va imposar el cop d'Es-

tat del general Primo de Rivera, dictadura que no només impedia de manera definitiva aquell projectat certamen de les elèctriques, sinó que el notori catalanista Puig en quedava apartat.

Tot el que s'havia dut a terme fins aleshores es va reorientar cap a l'Exposició Internacional

Aquell espectacle era un bon reclam per atreure el públic cap a l'Exposició Internacional del 1929

del 1929, posada al servei dels sabuts objectius i interessos del dictador.

Va ser un èxit, però el que més èxit va obtenir va ser l'espectacle lúdic: el Poble Espanyol i sobretot la Font Màgica. En aquest context interessa destacar el protagonisme obtingut pels potents jocs de llum. L'empresa novaiorquesa Westinghouse i el material

aportat per l'empresa holandesa Philips van convertir aquella entrada èpica a Montjuïc en un colossal escenari on una tremenda escenografia lluminosa, mòbil, canviant i inesperada subjugava tots els visitants.

La premsa estrangera es va rendir unànimement davant aquell malbaratament de modernitat torbadora i mai vista.

Doncs bé, es va tenir llavors l'encertada idea de situar una mostra diferent al cor del vitalisme urbà, que així actuava a tall de reclam estimulante per no resistir-se a la temptació d'anar a visitar l'Exposició de Montjuïc.

L'indret elegit va ser la plaça Catalunya. En ple centre s'hi va aixecar un altíssim obelisc, es va multiplicar la potència dels focus repartits per l'entorn i fins i tot es va tenir l'encert de realçar amb mares lluminosos algun edifici noble, com ara l'hotel Colón. La llum ho inundava tot. ●

JOSEP BADOSA / IMATGE CEDIDA PER L'ARXIU FOTOGRAFIC DE BARCELONA

QUADERN BARCELONÍ

ANTIC TEATRE: QUE DURI

El matí de la Diada era radiant, ple d'opcions. Vaig escollir anar a l'Antic Teatre, a quatre passes del Palau de la Música (carrer Verdaguier i Callís, 12). El panorama superava l'imaginat. Sempre està molt freqüentat: s'ho ha guanyat a pols. El vaig trobar desbordat d'animats visitants. Per Sant Jordi? No: per celebrar ni més ni menys que el 20è aniversari de la

seva existència, malgrat problemes inquietants. L'oferta era per a tots els gustos: representació a l'escenari, venda de llibres i roses, terrassa atractiva arremolinada al voltant del central i elegant arbre centenari, ambient relaxat, amistós i estimulador. Importa saber que el futur s'havia perfilat amenaçador atesa la pujada astronòmica i immoral del lloguer. Davant

l'amenaça de desaparició, l'acció popular unànime a favor seu va fer decidir a l'Ajuntament defensar la causa mitjançant la compra parcial de l'edifici noble i històric. Estem en espera de l'últim detall: la firma. Semolina Tomic, fundadora i pilar, mereix que l'Antic Teatre continuï sent un creixent focus de vida, cultura renovadora i ciutadania en un enclavament estratègic.

De la Primera República al Procés

La Primera República està complint el seu 150è aniversari. Per a la meua sorpresa, gairebé no se'n parla, quan és un dels moments més interessants i prometedors de la història de l'estat espanyol, ahora que un dels més decebedors. Durant el cap de setmana de Sant Jordi he pogut comprovar que, afortunadament, s'han publicat uns quants llibres i alguna reedició sobre la Primera República. Tanmateix, l'impacte en els grans mitjans de comunicació està sent negligible.

Recordem breument que va començar l'11 de febrer de 1873, just un dia després de l'abdicació d'Amadeu de Savoia, amb presidència d'Estanislau Figueras. Aquest va ser substituït l'11 de juny per Francesc Pi i Margall. Fins a finals de l'any encara va haver-hi dues presidències més: la de Nicolás Salmerón (des del 18 de juliol) i la d'Emilio Castelar (des del 7 de setembre). El 3 de gener de 1874, el cop d'estat del general Pavía va desallotjar el Congrés i va instaurar el general Serrano com cap del "poder executiu". Aquest va dissoldre les Corts i va estar un any de president fins que Alfons XII va tornar a Espanya i va ser saludat, en un altre *pronunciamiento* militar (del general Martínez Campos, el 29 de desembre de 1874) com a nou cap de l'Estat. Menys de dos anys de república, però menys d'un any de república parlamentària. Després de l'estada de Joan Prim com a president del consell de ministres, és l'ocasió de més influència catalana (presidències de Figueras i Pi i Margall) en la direcció de l'estat espanyol.

El caràcter radicalment democràtic de la Primera República, amb un Parlament elegit per sufragi universal masculí, que era la fórmula més avançada de l'època, unit a la influència d'idees republicanes federals, va proporcionar una oportunitat a un model polític d'orga-

ALBERT CARRERAS

ESCI - UNIVERSITAT POMPEU FABRA

nització de l'Estat completament alternatiu als prèviament existents. L'entusiasme a Catalunya, on els republicans federals guanyaven totes les eleccions que tenien un caràcter plenament democràtic, va portar fins i tot a dos intents de proclamació de l'estat català, amb l'esperit d'iniciar una negociació entre els representants dels diferents pobles de l'Estat. Com sabem, la Primera República va morir desbordada per haver-se d'enfrontar a tres guerres: la revolució cantonalista –la impaciència dels potencials beneficiaris de la República–, la Tercera Guerra Carlina i la primera guerra d'independència de Cuba. La incapacitat per fer front a tantes despeses extraordinàries amb uns ingressos fiscals més petits que mai va treure tot el múscul financer al govern central. Va haver d'endeutar-se més enllà de tot el que era raonable i sostenible. Va fracassar a l'hora de mantenir l'ordre i va acabar sent abandonat pels seus mateixos partidaris.

Tanmateix, les esperances de canvi profund van ser tan immenses i van generar tal il·lusió revolucio-

La Primera República anticipa molts elements que es van veure durant els moments àlgids del Procés

nària que van aterrir les classes més conservadores i les va portar a tancar files entorn de l'objectiu d'acabar amb la República i restaurar la monarquia en la persona d'Alfons XII, fill d'Isabel II. El suport a la República es va enxiquir per dissensions polítiques entre els republicans, per impaciència dels que eren les seves potencials bases electorals, per manca d'unitat dels qui aspiraven a millorar els seus drets i per manca de prou defensors dins les files de l'exèrcit. Progressivament, totes les forces polítiques que havien donat suport a la democratització iniciada amb la Revolució de 1868 van anar abandonant la República, inclosos aquells que s'esperava que més hi sortirien guanyant.

Rellegir els fets, les polítiques, els discursos, les teories, les conspiracions, té un intens aire de *déjà-vu*. Anticipa molts elements que es van veure en els anys de descomposició de la Restauració borbònica (1917-1923), en els anys de la Segona República i la guerra i, recentment, durant els moments àlgids del Procés. Va ser així a Catalunya i va ser així a Madrid, on mai Catalunya havia tingut tanta influència. Justament aquest pes, reflex d'una Catalunya més poblada, més industrial i políticament més mobilitzada –o sigui, molt diferent de la resta–, era tan incòmode per a la majoria dels territoris de l'Estat que va alimentar una nova flamarada de fort anticatalanisme. El fracàs de la República va donar lloc a un règim –la Restauració (monàrquica)– que es va conjurar per anestesiàr políticament tot l'Estat, i molt especialment Catalunya. Això es va fer amb una aliança de militars, aristocràcia, Església i classes benestants, i la desmobilització i repressió dels qui havien donat suport a la progressiva democratització de l'Estat. No veig per què no ens hauria d'interessar la Primera República, però és obvi per què ens incomoda.

PUNT DE VISTA

Els articles firmats exposen les opinions dels seus autors. També l'editorial, que és fruit del debat entre l'equip de direcció.

Consell de lectors

Feu-nos arribar les opinions, els suggeriments i les consultes que desitgeu sobre el nostre projecte editorial i els nostres productes a conselldelectors@elpuntavui.cat. Tots els contactes rebran resposta de la direcció.

HERMES COMUNICACIONS SA

President Editor: Joan Vall Clara. **Vicepresidents:** Emili Gisbert i Toni Muñoz. **Administració:** Carme Bosch. Comercial: Eva Negre, Maria Àngels Taulats i Eduard Villacé. **Recursos Humans:** Miquel Fuentes. **Servels:** Lluís Carna. **Webs i Sistemes:** Josep Madrenas.

EDITORIAL

Contra el mausoleu dels feixistes

Que al cap de seixanta anys del seu afusellament i posterior enterrament al Valle de los Caídos, l'exhumació del cos de José Antonio Primo de Rivera, en compliment d'una llei estrictament democràtica, sigui notícia demostra fins a quin punt aquesta porta està mal tancada. I que un partit de la dreta suposadament moderada, com el PP, ho aprofiti per intentar reescriure la història i blanquejar el feixisme ens hauria d'alarmar per la mala qualitat democràtica que significa. En aquest sentit les declaracions d'ahir de la presidenta de l'Assemblea de Madrid, la controvertida Isabel Díaz Ayuso o de l'alcalde de Madrid, José Luis Martínez-Almeida, subratllen el veritable perfil d'una formació que mai ha condemnat el fran-

quisme i que reiteradament insisteix a reivindicar-ne de forma immoral part del seu llegat que consideren favorable. No, per més que Ayuso i els seus ho repeteixin, no és cert que la llei de memòria ens empenyi a desconèixer la història i ens traslladi a un clima previ a la guerra civil; al contrari, el seu compliment serveix per recordar que els culpables del conflicte armat van ser els que es van alçar contra la legalitat legítima de la República.

Amb un cop d'estat que va servir per instaurar una dictadura de quaranta anys i una repressió salvatge que es va traduir en la detenció i execució de moltes persones només perquè eren dissidents polítics. Aquesta és la veritat històrica que

els incomoda i que voldrien enterrada. Almenys aquesta vegada el govern espanyol ha sabut fer el trasllat sense la faramalla que va envoltar el de Francisco Franco, però la presència de molts joves entre el centenar de persones que ahir van saludar les despulles amb el braç alçat demostra fins a quin punt la ideologia feixista continua sent una amenaça per a la democràcia, tal com ho va ser el fundador de la Falange. Cuelgamuros, que és el nom oficial actual de l'indret, ha de deixar de ser definitivament un mausoleu d'enaltiment dels dictadors i els feixistes, però també s'ha de donar resposta als milers de familiars que desitjarien exhumar les restes dels finats que hi van ser enterrats de forma indiscriminada.

L'editorial d'avui ha estat debatut per: Xevi Sala, Toni Romero, Carles Sabaté, Irene Casellas, Anna Serrano, Núria Astorch, David Brugué i Xevi Masachs.

Fact-checking

Francesco Lollobrigida

Ministro de Agricultura de Italia.

La información

Una parlamentaria italiana ha hecho pública una prueba de paternidad de su hijo para acallar los rumores sobre su presunto adulterio con un ministro.

La diputada del partido Hermanos de Italia, Rachele Silvestri, de 36 años, remitió a los periódicos italianos una carta con los resultados de la prueba, obligada por la campaña de rumores que la vinculaban sentimentalmente con el ministro de Agricultura, Francesco Lollobrigida, mano derecha de la primera ministra Giorgia Meloni y objetivo de las campañas de difamación de la izquierda.

La investigación

En efecto, la diputada Silvestri se ha visto obligada a invertir la carga de la prueba ante la campaña de insidias, comenzada en WhatsApp por un empresario, sobre la supuesta paternidad de su hijo. La diputada explica que ha tenido que tomar esta decisión humillante «para proteger a mi hijo Fabio y a su legítimo padre y mi amado compañero». También la hermana de Meloni está sufriendo una campaña infamante por parte de medios de la izquierda, como «Il Fatto».

El veredicto

VERDADERO. La campaña de difamación contra el ministro de Agricultura italiano, cuñado de Meloni, no se para en barras morales. Supuestos defensores del feminismo utilizan la moral sexual para desestabilizarle.

Al portador

El liberalismo de Popper, aplicado por Pablo Iglesias

Jesús Rivasés

Karl R. Popper (1902-1994), el autor de «La sociedad abierta y sus enemigos» siempre defendió que «el futuro depende de nosotros mismos». Es la síntesis del pensamiento liberal, que ahora acumula como nunca enemigos que llegan tanto de la izquierda como de la derecha, sin olvidar algunos que también proceden del centro. Gary Gerstle, historiador americano y catedrático de Cambridge lo detalla en su reciente «Auge y caída del orden neoliberal» libro de éxito –en España lo publicará Planeta– aplaudido por los que detestan la sociedad abierta y sueñan con un estatismo paternal.

Pablo Iglesias, en este caso no hay duda, conoce la obra de Popper y, por supuesto, critica los planteamientos de uno de los grandes pensadores del siglo XX. El líder –porque todavía lo es– de Unidas Podemos sin embargo, sobre todo tras la presentación en sociedad de Sumar, el proyecto de Yolanda Díaz, trabaja para aplicar la máxima popperiana y que el futuro dependa de él mismo y de sus fieles. El jefe de Irene Montero e Ione Belarra aguantará hasta el último segundo para tomar la decisión si, al final, habrá

una lista única Sumar-Podemos o cada uno concurre por su lado a las elecciones. Habrá un primer ensayo en las autonómicas y municipales, pero la prueba de fuego serán las generales, en teoría de finales de año.

Iglesias, al margen de otros asuntos, es por encima de todo un animal político, con sus aciertos y sus errores, pero también con instinto y con filias y fobias notables y notorias. Yolanda Díaz le ha salido no solo rana, sino que también es una rival con la que, sin embargo, quizá no tenga más remedio que aliarse. Además, el líder morado, tiene cuentas pendientes con Pedro Sánchez, lo que no impide que, si se dan las condiciones, vuelva a darle su apoyo para que siga en La Moncloa, algo que ahora no parece imposible, ni mucho menos y en el PP de Feijóo se supone que lo saben. Iglesias no enseñará sus cartas hasta el final, pero quienes mejor le conocen apuestan por un acuerdo con Yolanda Díaz a cambio de unos 15 diputados de obediencia al exvicepresidente. Parecen pocos, pero serían el número suficiente para que Sánchez sea reelegido presidente y también para que en la próxima legislatura dependa de Iglesias, porque sería él quien tendría la llave para completar las mayorías. No es tan descabellado porque además, Sumar necesita a Podemos para concentrar votos. Y es que Iglesias ahora, además de ganar dinero, trabaja para que el futuro dependa de él, aunque eso sea lo que defendía el liberal Popper.

El trípode

Los okupas suceden a los maltratadores

Jorge Fernández Díaz

Tras considerar «resuelto» el descomunal desastre del «Solo sí es sí» pese a que no soluciona ninguno de los casos ya juzgados, conseguido gracias al PP sin el más mínimo agradecimiento por haberle sacado las castañas del fuego que le abrasaba con ese contador diario de maltratadores y violadores beneficiados, Sánchez encara la cita del 28-M sacando la vivienda de la chistera de promesas electorales, por supuesto para incumplirlas, como es habitual en él.

Y es que este jueves se vota en el Congreso el correspondiente proyecto de ley, siendo noticia de última hora la aceptación por el Gobierno de una enmienda a su proyecto pactada con Podemos, ERC y Bildu. Ya no es una originalidad que este Ejecutivo se enmiende a sí mismo, y que además lo haga pactando con sus socios podemitas del cogobierno. El actual tripartito es sucesor de aquel bipartito del que, tras haber prometido sus cargos en Zarzuela el 12 de enero de 2020, Sánchez afirmó que «caminaría en una única dirección y hablaría con varias voces, pero con una sola palabra». Volver a escucharle ahora decir eso con su

misma voz e imagen, exime de cualquier comentario.

En esta ocasión sabemos que la promesa electoral es de 50.000 viviendas de alquiler social, que de momento se ignora dónde están. Lo que sí se sabe es que con esa enmienda los beneficiarios van a ser los okupas a los que la alcaldesa Colau conoce bastante bien. Por ahora las cifras apuntan a que se realizan unas 50 okupaciones diarias, habiéndose incrementado en un 50% desde la llegada de Sánchez al Gobierno. Por ello, con esta enmienda todo apunta a la repetición de lo sucedido con los maltratadores y violadores beneficiados, ahora transformados en «okupas».

En caso de okupación, los letrados informan que el proceso a seguir comienza con la identificación de los okupas, a la que sigue el procedimiento penal y finalmente el juicio oral, comprendiendo todo ello un plazo no menor a un año. Para cubrirse las espaldas, sus promotores afirman distinguir a los okupas tipo «patada en la puerta» –de los que afirman «estarán en la calle a las 48 horas»– de los inquilinos en alquiler que dejan de pagarlo por ser familias «vulnerables».

La mera posibilidad de que España siga en manos de este mismo Gobierno hasta 2027 si los españoles no reaccionan en las urnas, debería bastar para una movilización general en su contra, comenzando por el próximo 28-M. La seguridad jurídica y el derecho a la propiedad privada, en las mismas manos del «sí es sí».

LA RAZÓN

© Copyright Audiovisual Española 2000, S.A. Todos los Derechos Reservados. Queda prohibida la reproducción, distribución, comunicación pública, tratamiento o utilización comercial, total o parcial, de los contenidos de esta publicación, por cualquier sistema o medio, sin autorización expresa y escrita del editor, incluida su utilización para hacer reseñas, recopilaciones, resúmenes o revistas de prensa con fines comerciales a las que el editor se opone expresamente conforme a los artículos 8 y 32.1 de la L.P.I.

Presidente:
Mauricio Casals

Director:
Francisco Marhuenda

Director adjunto:
Sergio Alonso

Subdirectores:
Pedro Narváez,
Alfredo Semprún

Adjunta al director:
Carmen Morodo

Delegaciones:
Andalucía:
José Lugo;
Castilla y León:
Raúl Mata;
Cataluña:
Marcos Pardeiro
Valencia y Murcia:
Alicia Martí y
Mari Cruz Guillot

Jefes de redacción:
C. L. Lobo, E. Cascos, A. L. de Santos,
A. Clements, E. Estival, R. Colomer,
M. Ruiz, J.R. Platón

Secciones: J. A. Alonso, R. Coarasa,
P. Navarro, C. Bernao, E. Arroyo, R. Ruiz,
J. M. Martín, E. Montalbán, E. Sieteiglesias,
P. Gómez, I. Dorta, P. Rodríguez,
J.L. Carrasco

Consejero Delegado:
Andrés Navarro

Director de publicaciones:
José Antonio Vera

Directores: Juan Castro (Técnica), Rafael López (Marketing), Javier Pérez Parra (Publicidad), Manuel Torres (Publicidad), Noemí Herrerueta (Distribución) y Miguel Ángel Martínez (Financiero).

28 Abril, 2023

Qué pena, Luis

LOLA PONS

Administramos al por mayor y hemos condenado a la desmemoria a los intelectuales conservadores que no encajan en el perfil del preso o el exiliado ni tampoco en el del fiel seguidor del argumentario de Franco

A veces he usado esta carta de 1948 en mis clases para ilustrar cómo la lengua de la escritura epistolar puede asemejarse a una conversación. Dos poetas españoles, que vivían en España en la misma ciudad, se cruzaron alguna carta cuando uno de ellos pasaba unos meses como invitado en Estados Unidos. El filólogo Dámaso Alonso (1898-1990) se dirige desde la Universidad de Yale a su amigo Luis Rosales (1910-1992) y, amparado en la confianza mutua, le atiza nada más empezar la carta: "Pero hombre, ¿hasta cuándo te vas a estar cayendo de la bici?". A renglón seguido, añade: "Ayer, no, anteaayer, estuve en Boston comiendo con Paquito". La carta rompe con muchas de las ideas que estereotipamos sobre la comunicación epistolar: el estilo es informal pero cuidado, procede de una persona formada, pero no evita esa autocorrección tan propia de lo hablado ("ayer, no, anteaayer...").

También rompe con algunos esquemas mentales que hemos terminado asentando sobre la identidad de los intelectuales exiliados y la actitud de los que no se exiliaron y permanecieron en la España de la posguerra. Digo esto porque ese "Paquito" con quien decía Dámaso Alonso haber comido en Boston era Francisco García Lorca, el hermano menor de Federico, y porque a esa referencia añade en su carta otras personas que ha frecuentado en Estados Unidos: "Claudio, el chico de Jorge", esto es, el entonces veinteañero Claudio Guillén, hijo del poeta Jorge Guillén; el arquitecto Amós Salvador, breve ministro con Azaña; el profesor de Pediatría Guillermo Angulo, al que acompañaba un tal "Dr. Ochoa" que no es otro que Severo Ochoa, ayudante de Negrín en su cátedra e instalado en Estados Unidos desde 1940. La sobremesa con todos los personajes allí presentes, que aquí no señalo en su totalidad, la resume Dámaso Alonso en su carta con una frase demoledora: "¡Cuánto hablamos de España! Todos buena gente, inteligentes, ¡qué pena, Luis!".

Los intelectuales españoles que visitaban Estados Unidos llegados de la oscura España de los años cuarenta no parecían sorprenderse mucho por los incipientes electromésticos de las cocinas americanas, no los cegaba el tamaño y el diseño osado de sus coches. No describen la realidad estadounidense con que se encuentran como si tuvieran la boina calada hasta las cejas ni parecen soltar el "ay, mi madre" de quien mira un rascacielos cayéndose de espaldas. Habían hecho en su mayoría estancias en universidades europeas y tenían ya un poco de mundo: lo que no tenían era la experiencia del exilio. Las

cartas que van enviando quienes pasan por allí de visita fugaz, recuperadas y editadas en los últimos años, nos muestran que a los españoles que iban a Estados Unidos les sorprende sobre todo reencontrarse con la otra España que ven allí. Y cuelean en sus cartas frases tan íntimas, sinceras y tristes como ese "Qué pena" ante el que se detiene el lector actual de esta carta, que hoy guarda impecablemente digitalizada el Archivo Histórico Nacional dentro del legado de la familia de Luis Rosales.

Los españoles exiliados en Estados Unidos estaban construyendo una dolorosa marca España sin pretenderlo. Muchos

trabajaban como profesores de lengua; en pleno gobierno de Roosevelt, se reactivaba una cierta ilusión de panamericanismo y la demanda de docentes de español había crecido. El poeta Pedro Salinas, por ejemplo, exiliado en Estados Unidos, cuenta en una de sus cartas a Jorge Guillén que ha visto a Dámaso en esa primavera de 1948 y que este hablaba "con su fatal impronta de hombre que vive allí". Ese "allí", la tremenda España de la posguerra, era conocida a través de esos otros, los visitantes, sabedores de que resultaban afortunados por poder ir fuera y tener la opción de volver a su familia y a su entorno en España.

Entre la argumentación infundada que se desliza en los últimos años discurre la idea simplista de ver en cualquier intelectual o figura pública de época franquista a un aliado de los desmanes inhumanos de la dictadura. Sin embargo, el propio exilio tuvo sus bajamares ideológicas, y las tuvieron también muchos de los intelectuales de la España franquista.

En una sociedad como la española actual, hemos terminado administrando las culpas al por mayor, hemos condenado a la desmemoria o mirado con sospecha a los intelectuales conservadores que no encajan en el perfil del preso o el exiliado político ni tampoco en el del fiel seguidor del argumentario totalitarista de Franco. Muchos de ellos participaron en las primeras invocaciones a la libertad, que fueron más que tentativas pero menos que "contubernios", como el franquismo mediático se encargó de calificar. Formaron parte de una generación que conoció la frustración y apoyó la democracia, ahora no debemos convertirlos en herencia incómoda.

Corresponde al Gobierno la aplicación de la Ley de Memoria Democrática y nos corresponde como sociedad afinar la percepción de nuestro pasado más próximo. Si no, esto se va a quedar en una simplona y maniquea historia de buenos y malos.

Lola Pons es filóloga e historiadora de la lengua; trabaja como catedrática en la Universidad de Sevilla.

Lunch with the FT Laurence des Cars

'The Louvre should talk to everyone'

The director of France's defining museum took the reins just as cultural institutions around the world were being forced to grapple with their colonial legacies. Over salmon in Paris, she talks to **Victor Mallet** about facing up to restitution, making art accessible – and what to do about queues

Even on the day the museum is closed to visitors – a Tuesday – the vast courtyard of the Palais du Louvre in central Paris is teeming with tourists taking selfies in front of IM Pei's glass pyramids and hawkers selling miniature Eiffel Towers.

But the Café Marly, a French brasserie tucked into the ground floor of the Louvre's Richelieu wing, is open every day, and it is here that Laurence des Cars, the 56-year-old art historian appointed by President Emmanuel Macron to head the world's largest and most-visited museum, has chosen to meet me.

Not a very original choice of venue, I think – but it has taken nearly two years of delicate negotiations, starting when she was still running the Musée d'Orsay, on the other side of the Seine, to persuade her to lunch with the FT at all, so I am wondering anxiously if she will turn up.

I need not have worried. Des Cars is on time at 12.30 sharp – the Marly doubles as an office restaurant for the Louvre's staff, offering a cut-price lunch menu – and has plenty to say about her vision of the museum's role in society, which includes restitution and the need to unhesitatingly return works of art found to have been stolen by the Nazis or smuggled from former colonies.

She was a surprise choice by Macron in 2021 to be "president-director" of the Louvre because her predecessor, Jean-Luc Martinez, was expected comfortably to win a third term, although he is now under formal investigation in France in a case of suspected antiquities trafficking (he denies the accusations) for the Louvre Abu Dhabi.

Des Cars has not disappointed. Without grandstanding, she has already embarked on big changes at the Louvre and has plans for more. Some are practical, such as the project for a new east entrance to ease the queues at the main entrance below the central pyramid for the nearly 8m visitors who come each year. In the meantime, she has quietly imposed a limit of 30,000 visitors a day. "It's a decision I took a year ago, actually, but I made it public earlier this year because we wanted to test the proposal during the summer when we have a lot of visitors," she says. "Obviously it's too crowded to enjoy anything."

Other changes reflect her ideas about what she wants the museum to be in the 21st century. She is trying to attract more locals to a place with a fusty reputation (most visitors are foreign tourists), to host more musical events (she is an opera buff and David Bowie fan, but more on that later) and has already launched a new, ninth department for Byzantine and Eastern Christian art that will open by 2025, filling a gap in the museum's coverage and complementing the 19-year-old Islamic art department. "The Louvre should talk to everyone," she says. "It should talk to the 10 specialists of this type of Greek vase. And it should talk to the kids coming from the suburbs. It should talk to the Japanese people coming back to Paris to enjoy the holidays, to the American audience – the number one foreign visitors are the Americans. It should talk to everyone, because it is for everyone to enjoy."

My first question is about the daunting task of running her new empire: the palace alone has 403 rooms, 3km of facade and about 2,300 staff. The Louvre also oversees the Tuileries gardens running down to the Place de la Concorde, as well as the Delacroix museum on the left bank, a Louvre offshoot in Lens in northern France and another, lucrative, outpost in Abu Dhabi, which Des Cars helped to establish.

Speaking almost flawless English, she balks at the word "empire" but agrees that she never expected to run the institution at the heart of France's art world

CAFÉ MARLY
93 rue de Rivoli,
75001 Paris

1 x Vietnamese spring rolls
1 x green beans and mushrooms
2 x grilled salmon
1 x green tea
1 x coffee
Mineral water
(from the Louvre's staff lunch menu)
Total €77

when she was a young art historian specialising in the 19th century and the Pre-Raphaelites ("I've always been interested in everything that is British in art. It's a curiosity among French curators").

"It's not a museum like any other," she says. "It's really something that is at the centre of French history, and of museum history. And it has immediate resonance with the whole country, but also internationally."

We have each chosen safe, reliable dishes – starters of Vietnamese *nems* (spring rolls) for her, and green beans with mushrooms for me, followed by grilled salmon for both as main courses – and I have acquiesced without too much protest to her decision not to have wine. So we start the meal with the conventional Parisian lament about how habits have changed since the four-hour wine-fuelled lunches of the previous decade. "In fact, we adopted the American way of life," Des Cars says with a sympathetic smile.

I ask if the Louvre, which became a museum in 1793, is the oldest as well as the biggest museum in the country. "You can argue about that, but it's definitely the one that really started the whole creation of museums in the 19th century," she says. "It was opened during the revolution, which sets the tone of its connection to French history. It was formerly a royal residence for many centuries, and then changed with Louis XIV going to Versailles... Then it was transformed during the revolution into a museum giving public access to the formerly royal collection. It's a very political place also, in the noble sense of the term. And I think that anyone who runs the Louvre knows that and has to live with it because this is something maybe museum directors can be uncomfortable with."

Why political, and why uncomfortable? "It has this special status in everybody's mind. It belongs to the French state, the collection belongs to the state, and the [combination] of the royal past and the republican reality of a museum is something extremely strong, and it has become somehow a symbol of Paris, a symbol of France sometimes. "You cannot go against it and say, 'We are just an Old Master museum like any other.' It's also an idea, it's a vision, it's something that is still alive, reinventing itself all the time with different chapters in its history."

As the director who oversaw the Musée d'Orsay's groundbreaking 2019

made me a fan of the numerous sculptures within walking distance of central Paris, Des Cars mentions a project for 2026 codenamed Rodin-Michelangelo that will reach all the way to Joseph Beuys and Bruce Nauman, on how modern sculptors have looked back to the Renaissance and works such as the Slaves of Michelangelo in the Louvre.

"It's part of a series of exhibitions that I want to dedicate to the 'Louvre of models', to remind us that in the 19th century, the 20th century and right now artists are coming to the Louvre to be inspired," she says. She likes to quote the words of Paul Cézanne that "the Louvre is the book in which we learn to read" and notes that the *Manet/Degas* exhibition (which she curated – "probably one of the best things I've done" – and is showing at the Musée d'Orsay until July) includes copies by the two painters of famous works in the Louvre.

We tell the waiter that we will skip dessert – she chooses a green tea and a coffee – while she explains how much she loves music and film and believes, Baudelaire-style, in the need for *coïncidences* between different art genres. The previous night she saw John Adams's modern opera *Nixon in China*, but I have been dying to ask her whether it is true that she is a David Bowie fan. It is. She is openly jealous of London's V&A museum, to which the Bowie archive was donated in February.

"I knew very young, as a teenager, that I was going to work in art, but I was quite a movie buff... I wanted to become a movie director or write for the movies and for a time I wanted to go to the Fémis, the famous [film] school." She is also, she says, "a big [Stanley] Kubrick fan", a cue for me to tell her that my favourite film is Kubrick's cold war nuclear catastrophe masterpiece *Dr Strangelove*, which I rereatched as soon as Donald Trump became US president. "It's still very accurate," she says with a chuckle, "and very terrifying" as well as funny.

Of aristocratic origins, unlike her predecessor Martinez, who was the son of a concierge and a postman, Des Cars decided in the end to study not film but art history at the Sorbonne and the École du Louvre.

"My father was a journalist, he was an editor and for a time I wanted to go to the Fémis, the famous [film] school." She is also, she says, "a big [Stanley] Kubrick fan", a cue for me to tell her that my favourite film is Kubrick's cold war nuclear catastrophe masterpiece *Dr Strangelove*, which I rereatched as soon as Donald Trump became US president. "It's still very accurate," she says with a chuckle, "and very terrifying" as well as funny.

Her grandfather, Guy des Cars, was a bestselling novelist who quipped that he should be known as "Guy des Gares" after the railway stations where he sold so many books. Her mother, "a true Mediterranean", was born in Carthage. "I think my love for antiquity must have come from that, from the trips we made together."

Before we leave and I pay the bill – which is mercifully about half what it would be *à la carte* without the special

staff menu – I ask her about one of the most vexed issues for the world's museums today: restitution.

Ultimately the decision on whether to return a work of art is up to the owner – in this case the French state – rather than the museum that houses it, but Des Cars says that there is no argument about the need to give back stolen paintings, including the Gustav Klimt she agreed to return from the Musée d'Orsay to the heirs of a Jewish woman who lost it to the Nazis in Austria and died in the Holocaust.

The same applies to antiquities that turn out to be trafficked, even if she cannot comment on the Abu Dhabi case because the Louvre has joined the case as one of the injured parties.

And, I ask, is the Louvre under pressure to return classical statues seized by Napoleon from Italy just as the British Museum is with the Parthenon Marbles taken from Greece? "No, no," she replies, "because Napoleon has been settled with treaties at the end of the empire in 1815."

Des Cars says she believes in "maybe one of the first generations of curators that has absolutely no problem when it's about giving back when it's wrongly there". She adds: "This is what we should do. They are major acquisitions, they are major restitutions... I perfectly understand and respect the anger, the frustration. France has a colonial past, and we have to acknowl-

'France has a colonial past – we have to acknowledge that. We have to face all the dark spots of our history'

ledge that. We have to face all the dark spots of our history." That prompts me to return to the Louvre the following day to look at its African and Pacific island collections. They are less popular with the crowds than the "Mona Lisa", the "Venus de Milo" or the 450-metre-long great gallery of Spanish and Italian paintings (Des Cars was not joking when she predicted that her 30,000 daily limit for visitors would be reached every day from now until September) but they remind me of her insistence on the universal message of museums.

Des Cars wants African art to be exhibited in New York or Stockholm or Tokyo or Paris, and similarly for the French Impressionists to be seen abroad "because it's wonderful to be able to discover the civilisations, the cultures, and to open people's minds also to the diversity of history."

She is proud of having bought the first pieces of African art for the Louvre in Abu Dhabi and of having the Jewish Torah from Yemen shown there alongside Koranic and Christian texts. "I think it's very important because you say something about tolerance, about recognition," she says before we part. "And the world needs a little bit of mutual understanding and respect."

Victor Mallet is an FT journalist based in Paris

exhibition *Black Models*: from *Géricault* to *Matisse*, she is also seen as the right person to modernise the Louvre's offerings to the public and connect the museum to today's debates about diversity, culture, the restitution of colonial loot, and even climate change.

"I want the Louvre to be, again, an exciting place in terms of cultural programming, where you can experience something that is extremely rare – this long time perspective that the collection can give you," Des Cars says. "We have objects dating back 9,000 years. And we have fantastic depth... It is the possibility of opening minds and hearts to the diversity and beauty of the world, the diversity of history, I am a strong advocate of this universal vocation of a museum. But I do think you need to also listen to what the audience tells you about that today, and the questions they have about the collections, the legitimacy, their origins, the fact that some questions have never been addressed before."

Des Cars does not shy away from contemporary problems, whether they be culture wars or actual wars. She travelled to Kyiv earlier this year with the French culture minister, and the Louvre is helping preserve collections in Iraq and Lebanon as well as in Ukraine during the Russian onslaught. The museum's antiquities departments have extensive archaeological experience and collections from the Middle East and are therefore in contact with some of the world's worst trouble spots. "You're dealing with very deep questions connecting you to ancient history, to ancient civilisation, many languages, many memories of the world and of man. And I think in a world where things are very complex and pretty dramatic right now, we need places where we can enjoy ourselves, hopefully, but also be confronted to beauty, to big questions like death," says Des Cars. "Death is a big question for the collections of the Louvre."

Among the events planned for the future are an exhibition on the art treasures of nearby Notre-Dame this autumn to celebrate the cathedral's future reopening after the April 2019 fire that destroyed the roof.

Also planned is an exhibition on the figure of the fool in art – think Watteau's "Pierrot", also known as "Gilles" and owned by the Louvre – as well as a "Naples in Paris" collaboration in the second half of this year with the Italian city's Capodimonte museum. And a show of the marbles from Rome's Torlonia collection. When I mention that the lockdowns and travel restrictions

"El Louvre hauria de parlar amb tothom" / Laurence des Cars

El director del museu definitiu de França va prendre les regnes de la mateixa manera que les institucions culturals de tot el món es veien obligades a lluitar amb els seus llegats colonials. Sobre el salmó a París, parla amb Victor Mallet sobre afrontar la restitució, fer accessible l'art i què fer amb les cues.

Fins i tot el dia que el museu està tancat als visitants, un dimarts, el gran pati del Palau del Louvre, al centre de París, està ple de turistes fent-se selfies davant les piràmides de vidre d'IM Pei i venedors ambulants que venen torres Eiffel en miniatura.

Però el Café Marly, una braseria francesa ubicada a la planta baixa de l'ala Richelieu del Louvre, obre cada dia, i és aquí on Laurence des Cars, l'historiador de l'art de 56 anys designat pel president Emmanuel Macron com a director mundial. el museu més gran i més visitat, ha optat per conèixer-me.

Crec que no és una opció de lloc molt original, però ha costat gairebé dos anys de delicades negociacions, començant quan encara dirigia el Museu d'Orsay, a l'altra banda del Sena, per persuadir-la de dinar amb el FT. en absolut, així que em pregunto ansiós si apareixerà.

No cal que em preocupés. Des Cars arriba puntual a les 12.30 en punt —el Marly funciona com a restaurant d'oficina per al personal del Louvre, oferint un menú de dinar a preu reduït— i té molt a dir sobre la seva visió del paper del museu en la societat, que inclou la restitució i la necessitat. retornar sense dubtar obres d'art que s'hagin trobat robades pels nazis o introduïdes de contraban a les antigues colònies.

El 2021, Macron va ser una elecció sorpresa per ser "presidenta-directora" del Louvre perquè s'esperava que el seu predecessor, JeanLuc Martinez, guanyés còmodament un tercer mandat, tot i que ara està sota investigació formal a França per un cas de presumptes antiguitats. tràfic (nega les acusacions) per al Louvre Abu Dhabi.

Des Cars no ha decebut. Sense imposar-se, ja s'ha embarcat en grans canvis al Louvre i té plans per a més. Alguns són pràctics, com el projecte d'una nova entrada est per alleujar les cues a l'entrada principal sota la piràmide central per als prop de 8 milions de visitants que acudeixen cada any. Mentrestant, ha imposat en silenci un límit de 30.000 visitants al dia. "És una decisió que vaig prendre fa un any, de fet, però la vaig fer pública a principis d'any perquè volíem provar la proposta durant l'estiu, quan tenim molts visitants", diu. "En cas contrari, hi ha massa gent per gaudir de res".

Altres canvis reflecteixen les seves idees sobre què vol que sigui el museu al segle XXI. Està intentant atreure més locals a un lloc amb una mala reputació (la majoria dels visitants són turistes estrangers), per acollir més esdeveniments musicals (és una aficionada a l'òpera i fan de David Bowie, però en parlarem més endavant) i ja ha llançat un nou , novè departament d'art bizantí i cristià oriental que s'obrirà el 2025, omplint un buit en la cobertura del museu i complementant el departament d'art islàmic de 11 anys.

"El Louvre hauria de parlar amb tothom", diu. "Hauria de parlar amb els 10 especialistes d'aquest tipus de gerro grec. I hauria de parlar amb els nens que vénen dels suburbis. Hauria de parlar amb els japonesos que tornen a París per gaudir de les vacances, amb el públic nord-americà: els visitants estrangers número u són els nord-americans. S'ha de parlar amb tothom, perquè és perquè tothom pugui gaudir".

La meva primera pregunta és sobre la tasca descoratjadora de dirigir el seu nou imperi: només el palau té 403 habitacions, 3 km de façana i uns 2.300 treballadors. El Louvre també supervisa els jardins de les Tulleries que baixen fins a la plaça de la Concòrdia, així com el museu Delacroix a la riba esquerra, una branca del Louvre a Lens al nord de França i un altre, lucratiu, avançat a Abu Dhabi, que Des Cars va ajudar a establir.

Parlant un anglès gairebé impecable, rebutja la paraula "imperi", però està d'acord que mai va esperar dirigir la institució al cor del món de l'art francès quan era una jove historiadora de l'art especialitzada en el segle XIX i els prerrafaelites ("I "Sempre m'ha interessat tot el que és britànic en l'art. És una curiositat entre els comissaris francesos").

"No és un museu com un altre", diu. "És realment una cosa que està al centre de la història francesa i de la història dels museus. I té ressò immediat a tot el país, però també a nivell internacional".

Tots hem escollit plats segurs i fiables: entrants de nems vietnamites (rotlles de primavera) per a ella i mongetes verdes amb bolets per a mi, seguits de salmó a la brasa per als dos plats principals, i he acceptat sense massa protestar la seva decisió de no prendre vi. Comencem, doncs, l'àpat amb el lament parisenc convencional sobre com han canviat els hàbits des dels dinars de quatre hores de vi i de les dècades anteriors. "De fet, vam adoptar l'estil de vida americà", diu Des Cars amb un somriure simpàtic.

Pregunto si el Louvre, que es va convertir en museu el 1793, és el museu més antic i també el més gran del país.

"Es pot discutir sobre això, però sens dubte és el que realment va iniciar tota la creació de museus al segle XIX", diu. "Va ser obert durant la revolució, que marca el to de la seva connexió amb la història francesa. Antigament va ser una residència reial durant molts segles, i després va canviar amb Lluís XIV que va anar a Versalles. . . Després es va transformar durant la revolució en un museu que donava accés al públic a l'antiga col·lecció reial. També és un lloc molt polític, en el sentit noble del terme. I crec que qualsevol que dirigeixi el Louvre ho sap i ha de conviure amb això perquè potser els directors del museu poden sentir-se incòmodes".

Per què polític i per què incòmode? "Té aquest estatus especial en la ment de tothom. Pertany a l'estat francès, la col·lecció pertany a l'estat, i la [combinació] del passat reial i la realitat republicana d'un museu és quelcom extremadament fort, i d'alguna manera s'ha convertit en un símbol de París, un símbol de França de vegades. .

"No hi pots anar en contra i dir: "Som un museu d'Antics Mestres com qualsevol altre ". També és una idea, és una visió, és una cosa que encara està viva, que es reinventa tot el temps amb diferents capítols de la seva història".

Com a directora que va supervisar la innovadora exposició del Museu d'Orsay del 2019 Black Models: from Géricault to Matisse, també es considera la persona adequada per modernitzar l'oferta del Louvre al públic i connectar el museu amb els debats actuals sobre diversitat, cultura, la restitució del botí colonial, i fins i tot el canvi climàtic.

"Vull que el Louvre sigui, de nou, un lloc emocionant pel que fa a la programació cultural, on puguis experimentar alguna cosa que és extremadament rara, aquesta perspectiva de llarga durada que la col·lecció et pot oferir", diu Des Cars. "Tenim objectes que daten fa 9.000 anys. I tenim una profunditat fantàstica. . . És la possibilitat d'obrir ments i cors a la diversitat i bellesa del món, la diversitat de la història. Sóc un ferm defensor d'aquesta vocació universal de museu. Però sí que crec que també cal escoltar el que el públic us diu d'això avui, i les preguntes que es fan sobre les col·leccions, la legitimitat, els seus orígens, el fet que algunes preguntes no s'han abordat mai abans".

Des Cars no defugi els problemes contemporanis, ja siguin guerres culturals o guerres reals. Va viatjar a Kíev a principis d'any amb el ministre de Cultura francès, i el Louvre està ajudant a preservar les col·leccions a l'Iraq i el Líban, així com a Ucraïna durant l'atac rus. Els departaments d'antiguitats del museu tenen una àmplia experiència arqueològica i col·leccions de l'Orient Mitjà i, per tant, estan en contacte amb alguns dels pitjors llocs problemàtics del món.

"Esteu tractant amb preguntes molt profundes que us connecten amb la història antiga, amb la civilització antiga, amb moltes llengües, amb molts records del món i de l'home. I crec que en un món on les coses són molt complexes i bastant dramàtiques ara mateix, necessitem llocs on poder gaudir, amb sort, però també enfrontar-nos a la bellesa, a grans qüestions com la mort", diu Des Cars. "La mort és una gran qüestió per a les col·leccions del Louvre".

Entre els actes previstos per al futur hi ha una exposició sobre els tresors artístics de la propera Notre-Dame aquesta tardor per celebrar la futura reobertura de la catedral després de l'incendi de l'abril de 2019 que va destruir el sostre.

També està prevista una exposició sobre la figura del ximple en l'art —penseu-hi el "Pierrot" de Watteau, també conegut com "Gilles" i propietat del Louvre—, així com una col·laboració "Nàpols a París" la segona meitat d'enguany amb el museu de Capodimonte de la ciutat italiana. I una mostra dels marbres de la col·lecció Torlonia de Roma. Quan esmento que els confinaments i les restriccions de viatge em van fer un fanàtic de les nombroses escultures a poca distància a peu del centre de París, Des Cars esmenta un projecte per al 2026 amb el nom en clau Rodin-Michelangelo que arribarà fins a Joseph Beuys i Bruce Nauman, sobre com els escultors moderns han mirat enrere al Renaixement i obres com els Esclaus de Miquel Àngel al Louvre.

"Forma part d'una sèrie d'exposicions que vull dedicar al 'Louvre de maquetes', per recordar-nos que al segle XIX, el segle XX i ara mateix els artistes vénen al Louvre a inspirar-se", diu. Li agrada citar les paraules de Paul Cézanne que "el Louvre és el llibre en què aprenem a llegir" i assenyala que l'exposició Manet/Degas (que ella va comissariar —«probablement una de les millors coses que he fet»)— i s'exposa al Museu d'Orsay fins al juliol) inclou còpies dels dos pintors d'obres famoses del Louvre.

Li diem al cambrer que ens saltarem les postres —ella tria un te verd i jo un cafè—, mentre ella explica com li agrada la música i el cinema i creu, a l'estil Baudelaire, en la necessitat de correspondències entre els diferents gèneres artístics. La nit anterior va veure l'òpera moderna Nixon de John Adams a la Xina, però m'he anat morint per preguntar-li si és cert que és una fan de David Bowie. És. Està obertament gelosa del museu V&A de Londres, al qual es va donar l'arxiu de Bowie al febrer.

"Jo sabia molt jove, quan era adolescent, que anava a treballar en l'art, però era un gran aficionat al cinema. . . Volia ser director de cinema o escriure pel·lícules i durant un temps vaig voler anar a la Fémis, la famosa escola [de cinema]". També és, diu, "una gran fan de [Stanley] Kubrick", una indicació perquè li digui que la meua pel·lícula preferida és l'obra mestra de la catàstrofe nuclear de la guerra freda de Kubrick, Dr Strangelove, que vaig tornar a veure tan bon punt Donald Trump es va convertir en president dels Estats Units. "Encara és molt precís", diu ella amb una rialla, "i molt aterridor" a més de divertit.

D'origen aristocràtic, a diferència del seu predecessor Martinez, que era fill d'un conserge i d'un carter, Des Cars va decidir al final no estudiar cinema sinó història de l'art a la Sorbona i a l'École du Louvre. "El meu pare era periodista i historiador, interessat pel segle XIX. Així que veus, això és una psicoanàlisi seriosa", bromeja. "Si no hagués anat als castells de Lluís II a Baviera quan tenia vuit anys, i visqué i encara visc a París en un barri construït per Haussmann, potser algunes coses haurien estat diferents".

El seu avi, Guy des Cars, va ser un novel·lista més venut que va dir en broma que hauria de ser conegut com "Guy des Gares" després de les estacions de tren on venia tants llibres. La seva mare, "una autèntica mediterrània", va néixer a Cartago: "Crec que el meu amor per l'antiguitat devia venir d'això, dels viatges que vam fer junts".

Abans que marxem i pagui la factura —que, afortunadament, és aproximadament la meitat del que seria a la carta sense el menú especial del personal— li pregunto per un dels temes més molestos per als museus del món actual: la restitució.

En última instància, la decisió de retornar una obra d'art depèn del propietari —en aquest cas de l'estat francès— més que del museu que l'alberga, però Des Cars diu que no hi ha cap argument sobre la necessitat de retornar els quadres robats. inclòs el Gustav Klimt va acceptar tornar del Museu d'Orsay als hereus d'una dona jueva que el va perdre als nazis a Àustria i va morir a l'Holocaust.

El mateix passa amb les antiguitats que resulten ser traficades, fins i tot si ella no pot pronunciar-se sobre el cas d'Abu Dhabi perquè el Louvre s'ha sumat al cas com una de les parts perjudicades.

I, jo pregunto, està el Louvre sota pressió per tornar les estàtues clàssiques confiscades per Napoleó a Itàlia tal com ho està el Museu Britànic amb els marbres del Partenó agafats de Grècia? "No, no", respon ella, "perquè Napoleó ha estat pactat amb tractats al final de l'imperi el 1815".

Des Cars diu que pertany a "potser una de les primeres generacions de comissaris que no té absolutament cap problema quan es tracta de retornar quan hi ha malament". Ella afegeix: "Això és el que hauríem de fer. Són grans adquisicions, són grans restitucions. . . Entenc i respecto perfectament la ràbia, la frustració. França té un passat colonial, i ho hem de reconèixer. Hem d'afrontar tots els punts foscos de la nostra història".

Això em porta a tornar al Louvre l'endemà per veure les seves col·leccions d'illes africanes i del Pacífic. Són menys populars entre la multitud que la "Mona Lisa", la "Venus de Milo" o la gran galeria de pintura espanyola i italiana de 450 metres de llarg (Des Cars no feia broma quan va predir que el seu límit diari de 30.000 visitants). s'arribaria cada dia des d'ara fins al setembre) però em recorden la seva insistència en el missatge universal dels museus.

En aquests temps difícils, Des Cars vol que l'art africà s'exhibi a Nova York o Estocolm o Tòquio o París, i de la mateixa manera que els impressionistes francesos es vegin a l'estranger "perquè és meravellós poder descobrir les civilitzacions, les cultures i obrir la ment de la gent també a la diversitat de la història".

Està orgullosa d'haver comprat les primeres peces d'art africà per al Louvre d'Abu Dhabi i d'haver-hi mostrat la Torà jueva del Iemen juntament amb textos alcorànics i cristians. "Crec que és molt important perquè diu alguna cosa sobre la tolerància, sobre el reconeixement", diu abans de separar-nos. "I el món necessita una mica de comprensió i respecte mutu".

<https://www.ft.com/content/f684d608-da22-4e22-9181-aa98e9f0d5ae>